

Public and Private International Law Bulletin

Araştırma Makalesi | Research Article

📄 Açık Erişim | Open Access

Uluslararası Çevre Sözleşmelerinde Uygunluk Sistemlerine Bir Örnek Olarak Aarhus Sözleşmesi

The Aarhus Convention as an Example of Compliance Mechanisms in International Environmental Agreements

Ceren Ertürk Özdemir ¹

¹ İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Türkiye

Öz

Çevrenin korunmasına yönelik gereksinimler arttıkça devletler, çok sayıda çok taraflı çevre sözleşmesi akdetmeye yönelmiştir. Bu artış, sözleşmelere taraf olan devletlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediklerini denetleme ihtiyacını doğurmuştur. Uygunluk (compliance) sistemleri, bu çok taraflı çevre sözleşmelerinin âkit devletlerinin yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak amacıyla yönelik önemli bir araçtır. Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Süreçlerine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi (Aarhus Sözleşmesi) de bu amacı içeren önemli sözleşmelerden biridir. Bu Sözleşme hem gerçek hem de tüzel kişilere Uygunluk Komitesi'ne başvuru imkanı tanıyarak, âkit devletlerin Sözleşme ile yükledikleri yükümlülükleri riayet edip etmediğine ilişkin denetimi sağlar. Aarhus Sözleşmesi uygunluk sisteminin bu sıra dışı özelliği nedeniyle öğretide mahkeme benzeri yapıya dönüşebileceğine dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Çalışmada ilk olarak, uygunluğun ne olduğu, uygunluk sistemlerinin ortak özellikleri ve uygunluk sistemlerine neden ihtiyaç duyulduğu genel olarak incelenmektedir. Ardından Aarhus Sözleşmesi uygunluk sisteminin yapısı ve işlevi, onu diğer uygunluk sistemlerinden ayıran özellikleriyle irdelenmektedir. Çalışmanın son kısmında ise uygunluk sistemi içinde alınan kararların normatif gücü, bağlayıcı olup olmadığı ve uyuşmazlık çözüm yolları ile ilişkisi değerlendirilmektedir. Özellikle, Uygunluk Komitesi'nin âkit devletlerin Sözleşme ile uygun olmadığına ilişkin değerlendirmesi sonucunda aldığı kararların Taraflar Toplantısı tarafından onaylanması durumunda, bu kararların bağlayıcılığına ilişkin değerlendirme öğretideki yetkili yorum (authoritative interpretation), *de facto* hukuk yapım faaliyeti (*de facto* law-making) ve zımni yetki (implied powers) kriterleri bakımından ele alınmıştır.

Abstract

The protection of the environment has become an increasingly important problem, and because of the increasing need to solve this problem, many multilateral environmental agreements have been signed. Because of the creation of environmental agreements in response to these growing needs, it has become increasingly important to monitor states' compliance with the commitments set out in these agreements. Compliance mechanisms play a critical function in ensuring that parties honour these commitments. Among such treaties, the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making, and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) is particularly notable for its innovative compliance mechanism. This mechanism allows both individuals and legal entities to report to the Compliance Committee on the non-compliance of the States Parties with their obligations. Due to this participatory and quasi-adjudicial nature, some scholars argue that this mechanism approaches the character of a quasi-judicial body. This study begins by analysing the concept of a compliance mechanism, its main features and the rationale behind compliance mechanisms in international environmental law. It will then analyse the institutional design and functioning of the Aarhus Convention's Compliance Mechanism, with a particular focus on its distinctive features. Finally, the study discusses the normative effect of the Compliance Committee's findings of non-compliance by the States Parties, especially when approved by the Meeting of the

“ Atıf | Citation: Ertürk Özdemir C, 'Uluslararası Çevre Sözleşmelerinde Uygunluk Sistemlerine Bir Örnek Olarak Aarhus Sözleşmesi' (2025) 45(1) Public and Private International Law Bulletin 109. <https://doi.org/10.26650/ppil.2025.45.1.1570347>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Ertürk Özdemir, C.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Ceren Ertürk Özdemir certurk@atu.edu.tr

Parties, and whether these findings can become binding through mechanisms such as authoritative interpretation, de facto law-making and the exercise of implied powers.

Anahtar Kelimeler Çevresel Konularda Bilgiye Erişim • Karar Alma Süreçlerine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi • Aarhus Sözleşmesi • Uygunluk Denetimi • Uluslararası Çevre Hukuku • Uygunluk Komitesi

Keywords Convention on Access to Information • Public Participation in Decision-making, and Access to Justice in Environmental Matters • Aarhus Convention • Compliance Mechanism • International Environmental Law • Compliance Committee

Yazar Notu Bu makale 26 Kasım-2 Aralık 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Suç ve Ceza Film Festivali Akademik Programı çerçevesinde sunulan ve konuşma metni <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?fxi=uluslararasi-suc-ve-ceza-fim-festivali-26-kasim-2-aralik-2021--tebligler-konusma-metinleri.pdf> adresinde s. 732-742 yayımlanan “Aarhus Sözleşmesi Uygunluk Komitesi Üzerine Değerlendirme” başlıklı konuşma metni türetilerek geliştirilmiştir.

Extended Summary

As the need for the protection and preservation of the environment increases, state-level conventions are more frequently held. The growing number of conventions also makes monitoring their fulfilment crucial. Ensuring states' compliance with these multilateral international environmental agreements, which are increasing yearly, is becoming increasingly important. Compliance mechanisms that can respond to this need require a collective audit with a proactive approach due to the unique characteristics of international environmental law. Today, many multi-lateral environmental conventions include compliance mechanisms to address non-compliance by states with their obligations under the conventions through collective monitoring. The Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making, and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) is one of them.

The Aarhus Convention bridges the procedural link between human and environmental rights, playing a vital role in integrating human and environmental rights. It is the first treaty to comprehensively address the three elements of procedural environmental rights: the public's right to access environmental information (Articles 4 and 5), the right to participate in decision-making (Articles 6, 7 and 8), and the right of access to justice (Article 9). It not only imposes obligations on State Parties but also establishes a link between international environmental law and human rights by granting various rights to natural and legal persons, as well as linking the principle of public participation to environmental protection policies, government accountability, transparency and responsiveness to applications.

Compared to other compliance mechanisms, the Aarhus Convention's compliance mechanism is considered 'innovative', 'unique' and 'unusual' in legal theory, since it enables the public to submit communications to the Compliance Committee regarding the States Parties' obligations under the Convention. Some scholars have suggested that this mechanism could evolve into a quasi-judicial body or that its decisions could carry more weight than mere “soft law.” To assess this perspective, a thorough analysis of the legal force of the Committee's findings is required. This study therefore examines the normative authority of the Committee's decisions, focusing on their binding nature and how they interact with dispute settlement procedures.

The primary issue in examining the binding effect is whether the Committee's decisions can become authoritative interpretations upon endorsement by the governing body of Aarhus Convention, the Meeting of the Parties. If the Meeting of the Parties unanimously approves them, the Compliance Committee's findings that clarify the legal meaning of the Convention's provisions may have a legally binding effect. While the Convention does express the states parties' consent for the Meeting of the Parties to review compliance, it does not grant them permission to authorise the Meeting of the Parties to take necessary measures against non-compliant States Parties. This is another point that needs to be addressed in the analysis of the binding effect. By establishing an analogy between the Meeting of the Parties and an international organisation, we can use the doctrine of 'implied powers' in the law of international organisations to evaluate the presumption regarding the legal nature of these bodies' decisions, which are not explicitly defined by the Convention's procedural rules. In this case, the binding effect of the decision will differ depending on whether it relates to the internal functioning of the Convention or its substantive provisions.

The only measure that the Meeting of the Parties may arguably possess coercive force is the suspension of the special rights and privileges recognised in the Convention. These special rights and privileges granted to States Parties should be considered separately from the general rights and privileges granted by the Convention, particularly since they are granted specifically to those some specific States Parties. Examples of such special rights and privileges include membership or chairmanship of a subsidiary body, membership of the Bureau established based on procedural rules, and the Meeting of the Parties expressly granting rights or privileges to a States Parties. Special privileges such

as Bureau membership and hosting meetings are not related to the substantive provisions of the Convention but to its internal function. Therefore, the suspension of these special rights and privileges should also be considered binding for this reason.

The relationship between the decision on the non-compliance of the States Parties and the dispute settlement is also part of assessing the normative force of these decisions. Although the decisions of the Committee that clarify the meaning of the Convention may acquire a binding meaning with the unanimous approval of the Meeting of the Parties, the compliance system is not judicial, as clearly stated in Article 15 of the Convention. Therefore, the applications to the Committee are not pending/sub judice, and the decisions of the Committee are not final judgement/res judicata.

In conclusion, it is difficult to determine the legal nature of compliance systems in general, especially in traditional treaty law and dispute settlement. The evaluation of a mechanism such as the Aarhus Convention compliance mechanism, which differs significantly from the compliance mechanisms of other multilateral environmental conventions within this framework, makes this situation even more complex and makes it difficult to accept a single truth. This can be seen in the legal scholars, especially in its consistency with the Convention's provision that the mechanism should be 'non-confrontational, non-judicial and consultative.' The compliance mechanism of the Aarhus Convention have features that may be associated with a judicial model due to its different characteristics. However, the fact that the Committee can be binding in its interpretation of the wording in the Convention or that the meeting of the parties can suspend the privileges of membership of the Bureau or hosting of meetings as the most coercive measure does not detract from the 'non-confrontational, non-judicial and consultative' nature of the compliance system.

Giriş

Çevrenin korunması ve muhafazasına ihtiyaç artıkcı devletler bir araya gelip bu ihtiyaca cevap vermek amacıyla çok sayıda¹ sözleşme akdetmektedirler. Akdedilen sözleşme sayısındaki artış, bu sözleşmelerin yerine getirilip getirilmediğinin denetimini de önemli hale getirmektedir². Devletlerin yıldan yıla artan bu çok taraflı uluslararası çevre sözleşmelerine uygunluğunun sağlanması da giderek daha önemli bir hal almaktadır.

Günümüz çok taraflı çevre sözleşmelerinde, çevrenin korunmasına ilişkin olarak devletlere genel yükümlülükler yüklemek yerine, korunacak alan veya sakınılacak sektör ya da faaliyet merkezli yaklaşım geliştirilmiştir³. Özellikle ortak alanların muhafazası bakımından kabul edilen yükümlülükler; bir âkit devletin diğer âkit devletlere karşı kolektif olarak borçlu olduğu, karşılıklı yükümlülükler şeklinde ayrılamayan, her âkit devletin ilgili hakkın korunmasında meşru menfaatlerinin olduğu⁴ ve her âkit devletin bu yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğinin tespitine başvurabileceği⁵ yükümlülükler olarak değerlendirilebilir⁶. Uygun-

¹Oregon Üniversitesi'nin Uluslararası Çevre Andlaşmaları Veritabanı Projesi kapsamında (International Environmental Agreements Database Project) 2020 yılına kadar 1454 çok taraflı çevre andlaşması listelenmiştir. Bkz. <<https://www.iea.ulaval.ca/en/agreements>> (accessed: 24/09/2024).

²Philippe Sands, Jacqueline Peel, Andria Fabra and Ruth McKenzie, *Principles of International Environmental Law*, (4th ed, Cambridge University Press 2018) 190.

³Geir Ulfstein, 'Dispute Resolution, compliance control and enforcement in international environmental law', in Geir Ulfstein, Thilo Marauhn, Andreas Zimmermann (eds), *Making Treaties Work Human Rights, Environment and Arms Control* (Cambridge University Press, 2007) 115

⁴*Barcelona Traction, Light and Power Company Limited, (Belgium v Spain)* [1970] ICJ Rep 3 para. 33.

⁵*Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)* [2012] ICJ Rep 422 para 69.

⁶Tullio Treves, 'The Settlement of Disputes and Non-Compliance Procedures', in Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements* (T.M.C. Asser Press 2009) 513. Çevresel ortak alanların korunması söz konusu olduğunda bu yükümlülükler erga omnes yükümlülükler olarak değerlendirilebilir. Bkz. Institut de droit international, Resolution: Obligation Erga Omnes in International Law, Krakow Session 2005 <https://www.idiil.org/app/uploads/2017/06/2005_kra_01_en.pdf> (accessed 02/10/2024). Örneğin açık deniz çevresinin muhafazasına ilişkin yükümlülüklerin erga omnes niteliği bakımından her âkit devletin tazminat talep edebileceği ifade edilmiştir. Bkz. *Responsibilities and Obligations of States Sponsoring Persons and Entities with Respect to Activities in the Area*, Advisory Opinion of 1 February 2011, ITLOS Case No. 17, ITLOS Reports 2011, p. 10, at p. 59, para. 180. Danışma görüşündeki "her âkit devlet ifadesi" öğretide Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) madde 192 bağlamında deniz çevresini koruma yükümlülüğünün erga omnes partes yükümlülük olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle BMDHS'ye taraf olan tüm devletlerin bu yükümlülüğün ihlalini uluslararası bir mahkeme veya hakem heyeti önünde ileri sürülebilir. Bkz. Yoshifumi Tanaka, 'The Legal Consequences of Obligations Erga Omnes in International Law' (2021) 68 Netherlands International Law Review 1, 5-6.

luk (compliance) sistemi de bu çok taraflı çevre sözleşmelerinin tarafı olan devletlerin, bu sözleşmelerde yerine getirmeyi taahhüt ettiği yükümlülüklerle uymalarını sağlamaya yönelik en önemli araçlardan biridir⁷.

İnsan hakları sözleşmelerinde özel olarak çevre hakkına yer verilmemesine rağmen çevre ile yaşam, sağlık, barınma ve beslenme gibi haklar arasındaki ilişki kabul edilmektedir⁸. Bu kabulde birlikte, bu ilişkinin nasıl olması gerektiği önemli ve çözülmesi zor bir problemdir⁹. İnsan haklarını “yeşil” bir perspektiften değerlendirmek bu soruya verilecek yanıtlardan biri olabilir¹⁰. Bu durum insan hakları sözleşmelerini yorumlarken ve uygularken çevreye dair bu hakları da göz önünde bulundurmaya gerekli kılabilir. Çevresel usuli haklar da bu minvalde insan haklarına bu çerçeveden yaklaşılmasını sağlamaktadır¹¹.

Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Süreçlerine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi¹² (Aarhus Sözleşmesi/ Sözleşme) de insan hakları ile çevre haklarının bu usule ilişkin kesişim noktasında yer alması sebebiyle¹³ ve insan haklarına ilişkin kaygılar ile çevreye ilişkin kaygıları bütünleştirmede önemli rol oynar¹⁴. Sözleşme’nin bu rolü, Sözleşme’de ele alınan usuli hakların, yaşam hakkı ve özel ve aile hayatına saygı haklarının korunmasına hizmet etmesi, bu hakların bireylere tanınması gibi unsurlarla pekişmektedir¹⁵.

Çevresel usuli haklara özgülünen bir sözleşme ilk defa Aarhus Sözleşmesi’ni ile mümkün olsa da bu doğrultudaki talepler çok daha geçmişe dayanmaktadır¹⁶. 1995 yılında Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu bünyesindeki devletlerin çevre bakanlarının katılımıyla düzenlenen 3. Çevre Bakanları Konferansı’nda çevresel usuli haklara yönelik bir sözleşmenin hazırlanmasına karar verilmiştir¹⁷. Bu karar

⁷Sands, Peel, Fabra and McKenzie (n 2) 172. Bu nedenle çok taraflı sözleşmelerde belirlenen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi hem uluslararası sorumluluk hukuku ile hem de uluslararası andlaşmalar hukuku ile ilişkilidir. Bkz Yoshifumi Tanaka, ‘Compliance Procedures: Multilateral Environmental Agreements (MEAs)’ in *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law* (online ed. Oxford University Press, 2021). para. 1. < <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e1893.013.1893/law-mpeipro-e1893> > (accessed 02/10/2024).

⁸Alexandre Kiss, Dinah Shelton, *International Environmental Law* (3rd ed, Transnational Publishers, 2004) 663; UN High Commissioner for Human Rights, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the relationship between climate change and human rights, (HRC, A/HRC/10/61, 2009) para 17-18. 1972 tarihli Stockholm Bildirgesi ilke 1, Bkz: Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, A/Conf.48/14/Rev.1.

⁹BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’nin 2011 yılındaki raporuna göre; 1972 Stockholm Bildirgesi’nden itibaren insan hakları ve çevre arasındaki ilişki iki temel teorik tartışma etrafında şekillenmektedir. İlki insan hakları ile çevre arasındaki ilişkinin mahiyetinin ne olduğuna ilişkindir. Rapora göre bu ilişkinin niteliğini birbirini dışlamadan açıklayan üç yaklaşım vardır. İlk yaklaşıma göre çevre, insan haklarının ön koşuludur. İnsan yaşamı ve onuru için çevrenin belirli nitelikleri haiz olması gerekmektedir. İkinci yaklaşım; usule ve esasa ilişkin kimi insan haklarının çevrenin yeterli bir şekilde korunmasını sağlamak için bir araç olarak değerlendirir. Üçüncü yaklaşım ise sürdürülebilir kalkınma kavramı altında çevrenin korunması ile insan haklarının bütüncül ele alınmasına yöneliktir. (UN High Commissioner for Human Rights, Analytical study on the relationship between human rights and the environment: report of the United Nations High Commissioner for Human Rights (HRC, A/HRC/19/34, 2011) para 6-9).

¹⁰Alan Boyle, ‘Human Rights and the Environment: Where Next’ (2012) 23 (3) *The European Journal of International Law* 613, 614,

¹¹Boyle (n 10) 616, UN Commission on Human Rights, Human Rights Resolution 2005/60: Human Rights and the Environment as Part of Sustainable Development, E/CN.4/RES/2005/60, 2005, para 5.

¹²Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (adopted 25 June 1998, entered into force 30 October 2001) 2161 UNTS 447. Aarhus Sözleşmesi, Danimarka’nın Aarhus Şehrinde Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (BM-AEK) tarafından 1998 yılında imzaya açılmış ve 2001 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme’ye Avrupa Birliği (AB) ve 46 devlet taraftır.

¹³Boyle (n 10) 624. İnsan hakları açıkça Aarhus Sözleşmesi’nde yer almasa da Sözleşme’nin giriş bölümünde hem 1972 Stockholm Bildirgesi’nin ilk ilkesi ile 1992 tarihli Rio Bildirgesi 10. ilke hatırlatılmış hem de çevrenin yeterli düzeyde korunmasının insanın esenliği ve yaşam hakkı da dahil olmak üzere temel haklarından yararlanması için önemli olduğu ve insanın sağlığı ve esenliği için yeterli bir çevrede yaşama hakkı ile bugünün ve gelecek neslin yararına çevrenin korunması gerekliliği vurgulanmıştır. 1992 Rio Bildirgesi için bkz Rio Declaration on Environment and Development, A/CONF.151/26 (Vol. I).

¹⁴Elena Fasoli and Alistair McGlone, ‘The Non-Compliance Mechanism Under the Aarhus Convention as ‘Soft’ Enforcement of International Environmental Law: Not So Soft After All!’ (2018) 65 *Neth Int Law Rev* 27, 28. Ellen Hey, ‘The Interaction between human rights and the environment in the European ‘Aarhus Space’ in Anna Grear and Louise Kotzé, Edward (eds), *Research Handbook on Human Rights and The Environment*, Edward Elgar Publishing Limited, 2015, 353. Boyle (n 10) 618.

¹⁵Boyle (n 10) 623. Yazar Sözleşme’yi bir insan hakkı sözleşmesi olarak değerlendirirken, Sözleşme’nin Uygunluk Komitesi’nin yapısını ve işleyişini de örnek olarak göstermiştir. Yazar’a göre; Aarhus Sözleşmesi Uygunluk Komitesi, Sözleşme’nin hükümlerini yorumlayan ve açıklığa kavuşturan kararlar vermiş ve bir içtihat hukuku oluşturmuştur. Bu açıdan, diğer çok taraflı çevre sözleşmeleri uygunluk mekanizmalarından ziyade, İnsan hakları Sözleşmesi izleme organlarına daha yakındır.

¹⁶Ahmet Güneş, ‘Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme’, (2000) 14 (1) *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 299, 302.

¹⁷Güneş (n 16) 302.

neticesinde bir ad hoc çalışma grubu oluşturulmuştur¹⁸. Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu bünyesinde oluşturulmasına rağmen; Avrupa bölgesinde yer almayan devletlerin de katılımına açıktır¹⁹. Bu nedenle Sözleşme bölgesel niteliğinden sıyrılarak²⁰, evrensel bir sözleşme olma potansiyeli taşımaktadır²¹.

Sözleşme; usuli çevre hakkının üç unsurunu²² -halkın çevresel bilgiye erişim hakkını (madde 4 ve 5), karar alma mekanizmalarına katılım hakkını (madde 6, 7 ve 8) ve yargıya başvuru hakkını (madde 9)- kapsamlı bir şekilde ele alan ve halkın katılımı ilkesini amaç edinen ilk sözleşmedir²³. Sözleşme sadece âkit devletlere yükümlülükler yüklemeyip, aynı zamanda gerçek ve tüzel kişilere çeşitli haklar tanıyarak; uluslararası çevre hukuku ile insan hakları arasında ve halkın katılımı ilkesi ile çevre koruma politikaları, yönetimin hesap verebilirliği, şeffaflığı ve başvurulara cevap verme yükümlülüğü arasında bağ kurmaktadır.

Aarhus Sözleşmesi uygunluk sistemi gerçek ve tüzel kişilere âkit devletlerin Sözleşme'den doğan yükümlülükleri hakkında, Komite'ye başvuru imkânı sağladığı için öğretide diğer uygunluk sistemlerine nazaran "yenilikçi"²⁴, "eşsiz"²⁵ ve "olağan dışı"²⁶ olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada ilk olarak uygunluğun ne olduğu, uygunluk sistemlerinin ortak özellikleri ve uygunluk sistemlerine neden ihtiyaç duyulduğu incelenen; ardından diğer uygunluk sistemlerinden farklı yapıyla Aarhus Sözleşmesi uygunluk sisteminin yapısı ve işlevi ele alınacaktır. Çalışmanın son kısmında ise uygunluk sistemi içinde alınan kararların normatif gücü, bağlayıcılık ve uyuşmazlık çözüm yolları ile ilişkisi bakımından değerlendirilecektir.

¹⁸Sözleşme'yi oluşturan çalışma grubunun kararları için bkz. <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention/reports-negotiations-convention> (accessed 02/05/2025).

¹⁹Fakat, BM-AEK üyesi olmayan devletler de Sözleşme madde 19/3'e göre; BM üyesi olma ve Taraflar Toplantısı tarafından üyeliğe kabul edilme şartı ile, Sözleşme'ye taraf olabilir. Bkz. Madde 19/3 ve Decision II/9 on Accession of Non-UNECE Member States to the Convention and Advancement of the Principles of the Convention in Other Regions and at the Global Level (ECE/MP.PP/2005/2/Add.13). Nitekim Sözleşme'ye AEK Bölgesi dışından taraf olan ilk devlet Gine-Bissau olmuştur. Bkz. Decision VII/10 Accession by Guinea-Bissau to the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters. Diğer âkit devletler için bkz. <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-13&chapter=27&clang=_en> (accessed 02/10/2024).

²⁰Leslie-Anne Duvic-Paoli 'The Status of the Right to Public Participation in International Environmental Law: An Analysis of the Jurisprudence' (2012) 83 Yearbook of International Environmental Law 80, 89. Nitekim Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden önce dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan; Aarhus Sözleşmesi'nin kapsamının bölgesel olmasına rağmen öneminin küresel nitelikte olduğunu, Sözleşme'nin, AE K dışındaki devletlere de açık tutularak halkın çevresel haklarını güçlendirmek ve potansiyel küresel bir çerçeve olmasının amaçlandığını, Sözleşme'nin BM desteğiyle üstlenilen şimdiye kadar "çevresel demokrasi" alanında en etkili adım olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir. Bkz. Stephen Stec and Susan Casey- Lefkowitz, *Aarhus Convention, The An Implementation Guide* (United Nations Publications 2000), v.

²¹Fasoli and McGlone (n 14) 28.

²²Sözleşmede düzenlenen üç usulü hakka ilişkin detaylı inceleme için bkz. Güneş (n 16); Ceren Ertürk, *Uluslararası Hukukta Halkın Katılımı İlkesi ve İlkenin Ulusal Hukuka Yansıması* (2018, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış tez).

²³Svitlana Kravchenko, 'The Aarhus Convention and Innovation in Compliance with Multilateral Environmental Agreements', (2007) 18 (1) Colorado Journal of International Environmental Law and Policy, 1, 2; Marianne Dellinger, 'Ten Years of the Aarhus Convention: How Procedural Democracy is Paving the Way for Substantive Change in National and International Environmental Law', (2012) 23 (2) Colorado Journal of International Environmental Law and Policy, 309, 322. Usuli çevresel hakların izlerinin takibi, 1992 Rio Bildirgesi 10. ilke'ye kadar yapılabilir. Fakat 10. ilke çevresel usuli haklar için ulusal düzeye işaret ederken, Aarhus Sözleşmesi âkit devletleri, Sözleşme ilkelerini uluslararası çevresel karar alma süreçlerinde veya uluslararası kuruluşlar bakımından da uygulaması için de teşvik etmektedir bkz. Hey 'Aarhus Space' (n 14), 355.

²⁴Cesare Pitea, 'Procedures and Mechanisms for Review of Compliance under the 1998 Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation and Access to Information, Public Participation and Access to Justice in Environmental Matters' in Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements* (T.M.C. Asser Press 2009) 224; Sands, Peel, Fabra and McKenzie (n 2) 175.

²⁵Dellinger (n 23) 322; Veit Koester, 'The Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention)' in Geir Ulfstein, Thilo Marauhn, Andreas Zimmermann (eds), *Making Treaties Work Human Rights, Environment and Arms Control* (Cambridge University Press, 2007) 179, 191.

²⁶Fasoli and McGlone (n 14) 28; Veit Koester, 'The Aarhus Convention Compliance Mechanism and Proceedings before its Compliance Committee' in Charles Banner (ed) *The Aarhus Convention A Guide for UK Lawyers* (Hart Publishing 2015) 203.

I. Çok Taraflı Çevre Sözleşmelerine Uygunluğun Sağlanması

A. Uygunluk Tanımı

Ulusallararası çevre sözleşmelerinde, “uygunluk” a dair genel kabul görmüş bir tanım mevcut değildir²⁷. Âkit devletlerin çok taraflı çevre sözleşmelerinde verdikleri taahhüt ile eylemleri arasındaki tutarsızlığın giderek artması nedeniyle Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), verilen taahhütlerin yerine getirilmesine yönelik bir çağrıda bulunmuştur. Yapılan çağrının ardından, UNEP Yönetim Konseyi tarafından, çok taraflı sözleşmelere uyulması ve sözleşmelerin uygulanmasına ilişkin kılavuz ilkeler kabul edilmiştir²⁸. “Çok Taraflı Çevre Sözleşmelerinin Uygunluğu ve Andlaşmaların Uygulanmasına İlişkin Kılavuz İlkeler”²⁹ de bunlardan biridir. Kılavuz’da uygunluk (compliance), âkit devletlerin çok taraflı çevre sözleşmelerinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi³⁰ ve devletin yetkili makamlarının doğrudan veya izin/lisans/yetkilendirme aracılığıyla oluşturduğu kuralların akdedilen çok taraflı çevre sözleşmelerinden doğan yükümlülüklerle riayet etmesi³¹ şeklinde iki boyutta ele alınmıştır. Bu minvalde, uygunluk sistemleri de çok taraflı çevre sözleşmeleri çerçevesinde, âkit devletlerin sözleşmeye uyumunu teşvik etmek için kabul edilen sistemler olarak tanımlanabilir³². Kısacası çevrenin korunması amaçlı uygunluk sistemlerinde, sözleşmeye uyum sağlamayan âkit devleti suçlamadan veya yanlışından kaynaklanan sonuçlardan sorumlu tutmadan, sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerini³³ yerine getirmesini sağlamak amaçlanmaktadır³⁴.

B. Uygunluk Sistemlerinin Genel Özellikleri

Uygunluk sistemlerinin genel anlamda amacı; âkit devletin sözleşmeye uygunluğunu denetleyerek, sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerle uyup uymadığına ilişkin nesnel gerçekleri tespit etmektir³⁵. Bu denetim, taahhütlere odaklanarak kontrol aracı olarak, devletlerin sözleşme ile oluşturulan *koruma standardına* uygun hareket etmesini sağlar³⁶. Âkit devletin sözleşmede belirlenen bu standardı karşılamadığında hali uygunsuz (non-compliance) olarak ifade edilir³⁷.

²⁷Malgosia Fitzmaurice, ‘Environmental Compliance Control’ (2018) 8 (2) Wroclaw Review of Law 372, 374;

²⁸United Nations Environmental Programme (UNEP) Governing Council Decision (2002) UNEP/GCSS.VII/6. <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/11331/K0260448_E_GcssVIIProceedings.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (accessed 02/10/2024). Ulfstein, ‘Dispute Resolution’ (n 3) 116.

²⁹UNEP ‘Guidelines on Compliance with and Enforcement of Multilateral Environmental Agreements’ 2002 <<https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/31773/English.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (accessed 02/10/2024).

³⁰UNEP (n 29) para 9(a).

³¹UNEP (n 29) para 38(a), Konu ile ilgili ayrıca bkz. Şule Güneş, *Ulusallararası Hukuk Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi*, (Siyasal Kitapevi, 2007) 162-167.

³²United Nations Environmental Programme, *Comparative Analysis of Compliance Mechanisms under Selected Multilateral Environmental Agreements* (UNEP, 2007) s. 20. Genel olarak âkit devletlerin sözleşmeye dair faaliyetlerine ilişkin bilgi toplama, sözleşmeye uygunluğun değerlendirilmesine ilişkin usuller ve uyumsuzluğa karşı önlem unsurlarından oluşur. Zerrin Savaşan, ‘Legitimacy Questions of Non-Compliance Procedures: Examples from the Kyoto and Montreal Protocols’ in Christina Voigt, (ed) *International Judicial Practice on the Environment: Questions of Legitimacy*. Studies on International Courts and Tribunals (Cambridge University Press 2019) 364, 365-366.

³³Ulusallararası çevre hukuku hem usule ilişkin hem de esasa ilişkin yükümlülükler içerdiğinden, uygunluk tanımındaki yükümlülükler ile kastedilen de hem esasa hem usule ilişkin yükümlülüklerdir. Tanaka, ‘Compliance Procedures’ (n 7) para. 3. Örneğin; zararlı maddelerin boşaltılmasının önlenmesi esasa ilişkin bir yükümlülüken, buna ilişkin rapor verilmesi usule ilişkin bir yükümlülüktür ve hangi yükümlülüğün esasa hangi yükümlülüğün usule ilişkin olduğu her zaman net değildir. Bkz. Jutta Brunnée, *Procedure and Substance in International Environmental Law, The Pocket Books of the Hague Academy on International Law*, (Brill 2020) 185. Fakat iki yükümlülük kategorisi arasında, örneğin çevrenin kirlenmesinin önlenmesi bakımından işlevsel bir bağlantı bulunmakta olup, bu bağlantı âkit devletlerin bu yükümlülüklerle, içeriklerine göre ayrı ayrı cevap vermelerini ve gerekli olursa bu yükümlülüklerin ihlalden kaynaklanan sorumluluğu üstlenmelerini gerektirir. Bkz. *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)* [2010] ICJ Rep 14, para 79.

³⁴Malgosia Fitzmaurice, ‘The Kyoto Protocol Compliance Regime and Treaty Law’ (2004) 8 Singapore Year Book of International Law 23, 25; Koester, ‘The Aarhus Convention Compliance Mechanism’ (n 26) 201; Savaşan (n 32) 371; Patricia Birnie, Alan Boyle, Catherine Redgwell, *International Law & The Environment*, (3rd ed, Oxford University Press 2009) 246.

³⁵Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 245.

³⁶Antonio Cassese, *International Law*, (2nd Edition, Oxford University Press 2005) 495.

³⁷Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 245.

Uygunluk sistemlerinin ve bu sistemler çerçevesinde oluşturulan komitelerin uluslararası çevre sözleşmelerinin kendilerine özgü hukuk yapım³⁸ ve tarihsel süreçlerinin bir sonucu olduğu için pek çok farklı şekilde adlandırıldığı görülse de³⁹ bu adlandırma şekilleri arasında bir farklılık bulunmamaktadır⁴⁰. Bu sistemler, kendi tarihsel gelişimleri ve bulunduğu çok taraflı sözleşmeye mahsus olarak kurulsalar da temel bazı ortak özellikler sergilemektedir.

Uygunluk sistemlerinin ortak özelliklerinden ilki; ilgili uluslararası sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerin âkit devlet tarafından yerine getirilmemesi nedeniyle hasarın/zararın meydana gelmesini önlemeye çalışmasıdır⁴¹. Pek çok uygunluk sisteminde esas amaç telafi etmek değil, âkit devletin sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerle uyumlu olmasını sağlamaktır⁴². Bir diğer ortak özellik; bu sistemlerin çekişmesiz olmasıdır⁴³. Bu sistemlerin temelinde; çekişmeli yöntemlere nazaran uluslararası toplumun oluşturduğu forum vasıtasıyla âkit devletlerin davranışları izlenerek ilgili âkit devletin sözleşmeye uyumunu güvence altına almanın çekişmeli yöntemlere nazaran daha etkili olabileceği düşüncesi yer almaktadır⁴⁴. Sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyen âkit devletin sorumluluğunun belirlenmesi amaçlanmadığı için, bu prosedürlere başvuran âkit devletin “zarar gören devlet” olması da gerekmez⁴⁵. Bu özellik mekanizmanın çekişmesiz olmasının doğal bir sonucudur. Böylece, ilgili çok taraflı çevre sözleşmesine uygun davranmayan âkit devlet, suçlanmadan sözleşme ile uyumlu olma haline geri dönmesi için cesaretlendirilir⁴⁶. Nitekim âkit devletin çok taraflı sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemesinin nedeni, karşılaştığı teknik veya finansal zorluklar olabilir⁴⁷. Böyle bir durumda, mekanizma yoluyla, âkit devlete finansal veya teknik destekte bulunarak ilgili çevre sözleşmesine uyumlu olması sağlanabilir⁴⁸.

³⁸Çok taraflı çevre sözleşmeleri, devlet egemenliğinin korunması ile devletlerin ilgili sözleşmenin gayesini yerine getirmek için toplu olarak eyleme geçme ihtiyacı arasında uzlaşmayı sağlayan ikincil kurallar (secondary rules) ile kendilerine özgü hukuk yapım süreçlerinden (lawmaking processes) oluşur. Bkz. Brunnée *Procedure and Substance* (n 33) 185. Bu nedenle kendine özgü hukuk yapım süreçlerinin sonucunda bu sözleşmelerin uygunluk sistemleri de sözleşmenin oluşum sürecini ve kendine özgü koşullarını yansıtır denilebilir.

³⁹1987 tarihli Ozon Tabakasını İncelten Maddeler İlişkin Montreal Protokolü’nde (Montreal Protokolü) “non-compliance procedure”, 1989 Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi’nde “mechanisms for promoting implementation and compliance”; 1997 tarihli Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kyoto Protokolü’nde (Kyoto Protokolü) “procedures and mechanisms relating to compliance”; 2000 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Biyogüvenlik Cartagena Protokolü’nde “procedures and mechanisms on compliance”; Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Süreçlerine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi’nde ise “structure and functions of the compliance committee and procedures for the review of compliance” şeklinde ifade edilmiştir. Aynı şey uygunluk sistemleri çerçevesinde kurulan komiteler için de söylenebilir. 1991 tarihli Sınıraşan Çevresel Etki Değerlendirmesi Espoo Sözleşmesi’nde, 1979 tarihli Uzun Menzilli Sınırötesi Hava Kirlenmesi Cenevre Sözleşmesi’nde ve 1987 tarihli Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü’nde “Implementation Committee”, 1998 tarihli Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Süreçlerine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi’nde, 1997 tarihli Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kyoto Protokolü’nde ve 2000 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Biyogüvenlik Cartagena Protokolü’nde “Compliance Committee” olarak isimlendirilmiştir. Sözleşmeler için bkz; Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer (adopted 16 September 1987, entered into force 1 January 1989) 1522 UNTS 3; Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal (adopted 22 March 1989, entered into force 5 May 1992) 1673 UNTS 57; Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (adopted 11 December 1997, entered into force 16 February 2005) 2303 UNTS 162; Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity (adopted 29 January 2000, entered into force 11 September 2003) 2226 UNTS 208; Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (adopted 25 February 1991, entered into force 10 September 1997) 1989 UNTS 309; Convention on long-range transboundary air pollution (adopted 13 November 1979, entered into force 16 March 1983) 1302 UNTS 217; Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (adopted 25 June 1998, entered into force 30 October 2001) 2161 UNTS 447.

⁴⁰Tanaka, ‘Compliance Procedures’ (n 7) para. 3; Gerhard Loibl, ‘Compliance Procedures and Mechanisms’ in Malgosia Fitzmaurice, Marcel Brus, and Panos Merkouris (eds), *Research Handbook on International Environmental Law* (second edition, Edward Elgar Publishing Cheltenham 2021) 296. Yoshifumi Tanaka, *The Peaceful Settlement of International Disputes* (Cambridge University Press 2018) 329.

⁴¹Volker Röben, ‘Institutional Developments under Modern International Environmental Agreements’, (2000) 4 Max Planck Yearbook of United Nations Law 363, 410.

⁴²Koester, ‘The Aarhus Convention Compliance Mechanism’ (n 26) 204; Loibl (n 40) 307.

⁴³Hugh Adsett, Anne Daniel, Masud Husain ve Ted L. McDorman, ‘Compliance Committees and Recent Multilateral Environmental Agreements: The Canadian Experience with Their Negotiation and Operation’ (2004) 42 The Canadian Yearbook of International Law 91, 100.

⁴⁴Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 240.

⁴⁵Malgosia Fitzmaurice and Catherine Redgwell, ‘Environmental Non-Compliance Procedures and International Law’ (2000) 31 NYIL 35, 41.

⁴⁶Tanaka, *Peaceful Settlement* (n 40) 323; Fitzmaurice ‘The Kyoto Protocol’ (n 34) 25.

⁴⁷Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 48.

⁴⁸Tanaka, *Peaceful Settlement* (n 40) 323.

C. Uygunluk Sistemlerine Duyulan İhtiyaç

Uluslararası hukuk uyarınca sahip olduğu yükümlülüğü ihlal eden ve devlete atfedilebilen bir eylem, devletin sorumluluğunu doğurur. Devlete atfedilebilen bir eylemin belirli bir uluslararası yükümlülüğe aykırı olup olmadığı veya yükümlülüğü ihlal edip etmediği ancak yükümlülüğün kaynağını oluşturan hukuk kuralının tespitiyle mümkündür⁴⁹. Aykırılık oluşturacak yükümlülüğün kaynağı, sorumluluğun doğması için önemli değildir. İhlal edilen yükümlülük kaynağını örf adet hukukundan ya da sözleşmelerden alabilir⁵⁰. Dolayısıyla çok taraflı bir çevre sözleşmesinin ihlali, elbette devletin sorumluluğunu doğuracaktır. Fakat, söz konusu çevre olduğunda klasik sorumluluk hukukunun bazı sınırlılıkları mevcuttur⁵¹.

Bu sınırlardan ilki, çevreye verilen zararların çoğunlukla geri döndürülemez nitelikte olup ihtiyatlı davranılmasının gerekli oluşudur⁵². Meydana gelen çevresel zararlarda sorumluluk rejimine başvurmak, çevresel zararın telafi edilmesi için çoğu zaman yeterli değildir. Bu durum da çevresel zararların tazminine ilişkin engel oluşturmaktadır. Zararın, pek çok ayrı bölgeden veya pek çok devletin kümülatif etkisinden kaynaklandığı durumlarda; bu zarara hangi devletin veya devletlerin ne ölçüde ve ne şekilde etki ettiğinin belirlemek güçtür. Çok sayıda devletin sorumluluğu durumunda, her bir devlet kendisine atfedilen davranıştan ayrı ayrı sorumlu olur⁵³. Fakat çevresel bir zarar söz konusu olduğunda, sorumlulukta dikkate alınacak zararın hangi devlet(ler)ten ne oranda kaynaklandığını tespit etmek her zaman mümkün değildir. Zarar gören devlet ile çevresel zarara sebep olan hukuka aykırı eylem arasında sebep sonuç ilişkisi kurmak da çevresel zararlar bakımından çoğu durumda kolay değildir. Devletin sorumluluğunun doğması için; bir yükümlülüğünü ihlal etmesi ile uğranılan zarar arasında illiyet bağının kurulması gerekmektedir⁵⁴. Fakat ulusal yargı yetkileri dışındaki alanlarda meydana gelen çevresel zararlarda, direkt olarak etkilenen bir devlet olmadığı için, zarar gören devlet de olmayacaktır.⁵⁵

Doğrudan zarar görmeyen devletlerin, ilgili devletin sorumluluğuna başvurup başvuramayacağı veya zarar gören çevreyi eski hale iade veya zararın tazmini talebinde bulunup bulunamayacağı da cevaplanması gereken bir sorudur. Nitekim, Uluslararası Adalet Divanı'na (Divan) göre; eski hale iade için, buna neden olan haksız fiilin niteliğinin dikkate alınması ve eski hale iadenin uğranılan zarara uygun olması gerekmektedir⁵⁶. Ayrıca Divan, eski hale iadenin maddi olarak imkânsız olduğu veya bundan elde edilen yararlar orantısız bir külfet içerdiği durumlarda telafinin tazminat yoluyla da yapılabileceğini belirtmektedir⁵⁷. Söz konusu çevresel bir zarar olduğu durumlarda ise eski hale iade çoğu durumda mümkün olmamaktadır. Ayrıca, devletlerin çok taraflı çevre sözleşmelerinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemesinin nedeninin ekonomik imkansızlıklar veya teknoloji eksikliği olması⁵⁸, zarar gören devletin sorumlu tuttuğu

⁴⁹Hakkı Hakan Erkiner, *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu* (Oniki Levha Yayıncılık 2010) 146.

⁵⁰Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler madde 12 UNGA, Responsibility of States for internationally wrongful acts, (A/RES/56/83); Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler Metni'nin Türkçe tercümesi için bkz. Erkiner (n 49) 307-327.

⁵¹Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 211.

⁵²*Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v Slovakia)* [1997] ICJ Rep 7 para 140.

⁵³Uluslararası Haksız Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler madde 2 ve 47(1).

⁵⁴Yoshifumi Tanaka, 'Reflections on Transboundary Air Pollution in Arctic: Limits of Shared Responsibility' (2014) 83(3) *Nordic Journal of International Law* 213, 239.

⁵⁵Tanaka, 'Compliance Procedures' (n 7) para. 5.

⁵⁶*Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)* [2010] ICJ Rep 14 para 273-274.

⁵⁷*Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v Slovakia)* [1997] ICJ Rep 7 para. 152; Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, [2004] (Advisory Opinion) ICJ Rep 136, para. 152-153; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* [2007] ICJ Rep 43, para. 460; *Factory at Chorzow, Merits, Judgment* No 13, [1928] PCIJ, Series A, No. 17, p. 47.

⁵⁸Ulfstein, 'Dispute Resolution' (n 3) 121

devlet hakkında karşı önlem talebi, söz konusu devletin çok taraflı çevre sözleşmesini ihlal etmesine engel olamayacağı için, işlevsizleşecektir.

Çok taraflı çevre sözleşmesinin âkit devletçe ihlal edilmesi, aynı zamanda âkit devletler arasında bir uyuşmazlığa sebep olacaktır. Her ne kadar uluslararası hukukta uyuşmazlıkların çözümü için çeşitli uyuşmazlık çözüm yolları mevcut olsa da söz konusu uyuşmazlık konusu çevre olunca, klasik sorumluluk hukukunun yukarıda bahsi geçen sınırları gibi, uyuşmazlıkların barışçıl çözüm yöntemlerinin de çeşitli sınırları mevcuttur⁵⁹.

Çok taraflı sözleşmeler genellikle, Divan veya tahkim mahkemesine başvuru gibi sonuçlarının uyuşmazlık tarafı devletler için bağlayıcı olacağı barışçıl çözüm yöntemleri içerir. Bu yöntemler; pahalı, zaman alıcı ve münazaralı doğası gereği oldukça nadir kullanılır⁶⁰. Bunun haricinde; uyuşmazlık çözüm yöntemleri mevcut olan soruna ilişkin olup, proaktif bir yaklaşım benimsemez⁶¹. Özellikle, bir devletin yetkisi altında olmayan alanlarda meydana gelen bir çevresel zarar söz konusu olduğunda, kendisi için de ileride bir emsal yaratmaktan kaçınmak amacıyla devletler bu yöntemlere başvurmakta gönülsüzdür⁶². Ayrıca uyuşmazlık çözüm yöntemleri çoğunlukla iki taraf arasında⁶³ ve genellikle sözleşme çerçevesindedir. Bu nedenle; çevreyi bütün olarak korumayı amaçlayan sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi halinde ortaya çıkacak uyuşmazlıkları çözmek için ideal yol olmadığı gibi⁶⁴, aralarında ihtilaf olan bu iki devlet, ihtilafın nedeninin temelinde çevresel karakterde olduğu hususunda dahi hem fikir olmayabilirler⁶⁵. Halbuki; uygunluk mekanizmaları, sözleşmedeki taahhütleri yerine getirmeye ilişkin sorunları, âkit devletleri karşı karşıya getirmeden, iş birliği içinde çözmeyi amaçlar. Bu mekanizmalar; âkit devletleri sözleşmeye uygun davranmaya zorlamak yerine, bu devletlerin taahhütlerini yerine getirmeleri için tasarlandığından teşvik edicidir⁶⁶.

Uluslararası çevre hukukunun bunun gibi kendine özgü özellikleri nedeniyle, klasik sorumluluk yaklaşımından ve uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden, bunların yeterli olmamasına ilişkin gelişen farkındalıkla⁶⁷, uzaklaşarak⁶⁸ devletlerin çevrenin korunmasına ilişkin yükümlülüklerini kademeli olarak⁶⁹ yerine getirmesini teşvik eden proaktif bir yaklaşım benimsenmiştir⁷⁰. Bu proaktif yaklaşımın bir sonucu olarak ortaya çıkan uygunluk sistemlerinin temel amacı; âkit devletleri sözleşmede belirlenen yükümlülüklere riayet etmeleri için teşvik etmek ve taahhütleriyle uyumsuzlukları durumunda ortaya çıkan uyuşmazlığı, geleneksel uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden daha *yumuşak* bir sistem ile çözmeye çalışmaktır⁷¹.

⁵⁹Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 212.

⁶⁰Çernobil de dahil olmak üzere hiçbir modern kirlilik felaketi, ilgili devlete karşı uluslararası düzeyde bir iddianın karara bağlanması ile sonuçlanmamıştır. Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 212. Aynı yönde Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 44.

⁶¹Ulfstein 'Dispute Resolution' (n 3) 117, 119.

⁶²Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 239; Ulfstein, 'Dispute Resolution' (n 3) 119.

⁶³Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 52; Tanaka, 'Compliance Procedures' (n 7) para. 44; Ulfstein 'Dispute Resolution' (n 3) 117.

⁶⁴Fasoli and McGlone (n 14) 31.

⁶⁵Sands, Peel, Fabra and McKenzie (n 2) 190; Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 236.

⁶⁶Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 246; Ulfstein, 'Dispute Resolution' (n 3) 117.

⁶⁷Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 37.

⁶⁸Cassese (n 36) 495.

⁶⁹Gor Samvel, 'Non-Judicial, Advisory, Yet Impactful? The Aarhus Convention Compliance Committee as a Gateway to Environmental Justice' (2000) 9(2) Transnational Environmental Law 211, 212.

⁷⁰Malgosia Fitzmaurice, 'International Responsibility and Liability', in Daniel Bodansky, Jutta Brunnée, Ellen Hey (Eds), *The Oxford Handbooks of International Environmental Law* (Oxford University Press 2008) 1012; Jan Klabbbers, 'Compliance Procedures', in Daniel Bodansky, Jutta Brunnée, Ellen Hey (Eds), *The Oxford Handbooks of International Environmental Law* (Oxford University Press, 2008) 1002.

⁷¹Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 39; Fasoli and McGlone (n 14) 28; Loibl (n 40) 303.

Bugün pek çok çevre sözleşmesi⁷², âkit devletlerin sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmeme durumuna kolektif denetim uygulayarak çözüm bulmak amacıyla uygunluk sistemlerine yer vermektedir⁷³. Sistemlerde, sözleşmenin yorumlanmasından veya âkit devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan sorunlar -genellikle- taraflar toplantısı/ taraflar konferansı gibi bir yönetim organı tarafından değerlendirilerek sonuca ulaştırılır.⁷⁴

II. Aarhus Sözleşmesi Uygunluk Sistemi

Âkit devletlerin Sözleşme'nin gereklerini yerine getirilip getirmediğini denetlenme yetkisi Sözleşme madde 15 ile Taraflar Toplantısı'na verilmiştir⁷⁵. Bu madde uyarınca 2002 yılında düzenlenen ilk Taraflar Toplantısı'nda⁷⁶ kabul edilen Karar I/7 (Decision I/7) ile Uygunluk Komitesi (Komite) kurulmuştur⁷⁷. Uygunluk sisteminin kurumsal yapısı değerlendirilirken ilk olarak Taraflar Toplantısı ve Sekreteryası sonrasında Uygunluk Komitesi incelenecektir.

A. Taraflar Toplantısı ve Sekreteryası

Genel anlamda taraflar toplantısı (meeting of the parties)⁷⁸; çok taraflı çevre sözleşmeleri ile kurulan hukuki rejimin gelişimini yöneten, sözleşme içi hukuk yapım sürecini elinde bulunduran ve âkit devletlerin bu rejime uymalarını denetleyen, sözleşmelerin en üst organıdır.⁷⁹ Aarhus Sözleşmesi'nin asli⁸⁰ politika yapım⁸¹ organı da Taraflar Toplantısı'dır.

⁷²Örnekler için bkz Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements* (T.M.C. Asser Press 2009).

⁷³Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 35. Carl Bruch, John Broderick, 'International Law and Processes', in Michael Faure (ed) *Elgar Encyclopedia of Environmental Law* (Edward Elgar Publishing, 2023) 48.

⁷⁴Galip Engin Şimşek, *Uluslararası Hukukta Doğal Hayatın Korunması*, (Beta 2016) 73; Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 240.

⁷⁵Sözleşme madde 15: "Taraflar Toplantısı; mutabakat temelinde bu Sözleşme hükümlerine uyumun değerlendirilmesi için münazarasız/ çekişmesiz (non-confrontational), yargısal olmayan, istişari yapıda ve isteğe bağlı düzenlemeler tesis edecektir. Bu düzenlemeler, halkın uygun bir biçimde katılımına imkân sağlayacak ve bu Sözleşme ile ilgili konularda toplumun [her bir] üyesinden gelen başvuruları değerlendirme seçeneğini [de] içerebilir."

⁷⁶Tarafların Sözleşme'ye uyumunun gözden geçirilmesi, Sözleşme'nin ilk taslağında Taraflar Toplantısı'nı düzenleyen madde içinde yer almıştır. Bkz Draft Elements for the Convention on Access to Environmental Information and Public Participation in Environmental Decision-Making (CEP/ AC.3/R.1) madde 7/2-f (<https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/1996/cep/ac.3/cep.ac3.r1.e.pdf>) (accessed 27/09/2024).

⁷⁷Report of the First Meeting of the Parties, Addendum, Decision I/7 Review of Compliance (Decision I/7, Annex), ECE/MP.PP/2/Add.8. Kararın ekinde Uygunluk Komitesi'nin yapısı, fonksiyonları ve tarafların uyumunun gözden geçirilmesine yönelik takip edilmesi gereken usulî kurallar yer almaktadır. Decision I/7'e göre, istisnai haller dışında Komite'nin toplantıları prensip olarak kamuya açıktır. Bkz. Decision I/7 Annex para 26 ve Decision I/7 Annex m 32. 2004 yılından itibaren uygunluk mekanizması, Sözleşme'nin temelini oluşturan üç çevresel usulî güvence hakkında pek çok başvuruyu ele almıştır. Bkz. https://unece.org/sites/default/files/2023-08/Compilation_of_CC_findings_14.08.2023_eng.pdf (accessed 27/09/2024). Ayrıca bkz. *Case-law of the Aarhus Convention Compliance Committee 2004–2014*, Kern S and Andrushevych A (eds), (3rd edn. RACSE 2016)

⁷⁸Çok taraflı çevre andlaşmalarında tüm âkit devletlerin temsil edildiği kurul olan taraflar toplantısı, taraflar konferansı (conference of the parties) olarak da adlandırılabilir. Sözleşme sistemi içinde; usul kurallarını belirleme ve yardımcı organ kurmak gibi sözleşmenin iç meseleleri ile ilgilenmek, sözleşmede düzenlenen maddi yükümlülükleri geliştirmek amacıyla sözleşmeyi değiştirmek veya yeni protokoller benimsemek, sözleşmenin uygulanması ve uyumunu denetlemek ve sonuçlarına ilişkin karar vermek ve uluslararası örgütler veya harici devletlerle görüşme yapmak gibi sözleşme dışı ilişkileri yürütmek gibi çeşitli işlevleri vardır. Öğretide kendilerine özgü nitelikleri nedeniyle, özerk kurumsal düzenlemeler (autonomous institutional arrangements) olarak da tanımlanmıştır. Robin R. Churchill, Geir Ulfstein, 'Autonomous Institutional Arrangements in Multilateral Environmental Agreements: A Little-Noticed Phenomenon in International Law', (2000) 94 (4) *The American Journal of International Law* 623, 625–626.

⁷⁹Churchill and Ulfstein (n 78) 631.

⁸⁰Koester, 'Aarhus Convention' (n 25) 194.

⁸¹Sözleşme'nin uygulama kılavuzunda, Taraflar Toplantısı'nın işlevi için "hukuk yapım" ifadesi yerine, "politika yapım" ifadesi kullanıldığı için bu ifade tercih edilmiştir. Bkz Jonas Ebbesson, Helmut Gaugitsch, Jerzy Jendroška, Stephen Stec, and Fiona Marshall *The Aarhus Convention: An Implementation Guide* (2nd edn, UNECE, 2014) 209.

⁸²Sözleşme madde 10/1. Taraflar Toplantısı'nın ilk olağan oturumu, Sözleşme'nin 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmesinden sonra, 21-23 Ekim 2002 tarihlerinde Lucca, İtalya'da yapılmıştır. Bugüne kadar 7 olağan 3 olağanüstü toplantı gerçekleştirilmiştir. Son olağan toplantı Cenevre-İsviçre'de 18-20 Ekim 2021 tarihinde yapılmıştır.

Taraflar Toplantısı, düzenli aralıklarla toplanarak⁸² akit devletlerin raporları temelinde⁸³, Sözleşme'nin uygulanmasını⁸⁴ ve Sözleşme'nin konusu olan çevresel usuli haklar ile ilgili politikaları, hukuki ve metodolojik yaklaşımları gözden geçirme⁸⁵, Sözleşme'nin amacıyla ilgili ve âkit devletlerin de tarafı olduğu diğer andlaşmalar hakkında bilgi edinme⁸⁶, Sözleşme'nin amaçlarına ulaşılmasını sağlayacak ilgili komite ve organlardan yararlanma⁸⁷, yardımcı organ (subsidiary bodies) kurma⁸⁸, Protokolleri ve Sözleşme'nin değişikliklerini onaylama⁸⁹ gibi pek çok görevi yerine getirir.

Sözleşme'nin idari organı olan Sekreteryâ; Avrupa Ekonomik Komisyonu İcra Sekreterliği (Executive Secretary) tarafından yürütülmektedir⁹⁰. Sekreteryâ, Komite üyeliğine aday olanların başvurularını alır⁹¹. Ayrıca Sözleşme'ye uygunluğun incelenmesinde âkit devlet, bildirimde bulunan kimse ve Komite arasındaki bilgi akışını sağlar⁹². Bunlara ek olarak âkit devletin taahhütlerini yerine getirmedeğini fark ettiğinde ilgili devletten bilgi ister ve konuyu Komite'ye yönlendirir⁹³.

B. Uygunluk Komitesi (Compliance Committee)

Sözleşme'ye uygunluğun denetlenmesi hususunda en önemli görev Komite'ye aittir. Komite; âkit devletler, Sözleşme'yi imzalayan devletler ve Taraflar Toplantısı'nda gözlemci konumuna sahip hükümet dışı örgütler tarafından aday gösterilen kişiler arasından⁹⁴, coğrafi dağılımları⁹⁵ ve mesleki deneyim çeşitliliği⁹⁶ dikkate alınarak⁹⁷ Taraflar Toplantısı tarafından oy birliğiyle⁹⁸ seçilir⁹⁹. Komite, üyeleri kendi adlarına¹⁰⁰

⁸³Âkit devletlerin raporlama gerekliliklerine ilişkin Taraflar Toplantısı kararı için bkz Decision I/8, ECE/MP.PP/2/Add.9, 2 Nisan 2004.

⁸⁴Sözleşme madde 10/2.

⁸⁵Sözleşme madde 10/2 (a); Ebbesson, Gaugitsch, Jendroska, Stec and Marshall (n 81) 210.

⁸⁶Sözleşme madde 10/2 (b).

⁸⁷Sözleşme madde 10/2 (c).

⁸⁸Sözleşme madde 10/2 (d). Öğretide, Komite'nin Taraflar Toplantısı'nın yardımcı organı olarak mı yoksa Sözleşme'nin bir organı olarak mı değerlendirilmesi gerektiği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Sözleşme'de yardımcı organ, "Taraflar Toplantısı tarafından kurulan organ" şeklinde tanımlanmıştır. (Bkz Decision I/1, Usul Kuralları, Kural 2(7), Doc.ECE/MP.PP/2002/2/Add.1.) Nitekim; âkit devletler arasında toplantı hazırlamak, yardımcı organların faaliyetlerini denetlemek ve yönlendirmek, Sözleşme'nin değiştirilmesi ihtiyacını değerlendirmek, Sözleşme amaçlarının yerine getirilmesine yönelik Taraflar Toplantısı'na öneride bulunmak ve Taraflar Toplantısı'nın vereceği diğer görevleri yerine getirmek amacıyla yardımcı organı olarak Çalışma Grubu kurulmuştur. (Bkz. Decision I/14 Âkit Devletler Çalışma Grubunun Kurulması (Establishment of The Working Group of The Parties) ECE/MP.PP/2/Add.15.) Çalışma Grubu'nu kuran Decision I/14 kaynağı Taraflar Toplantısı'nın Sözleşme'den aldığı yardımcı organ kurma yetkisini düzenleyen madde 10/ 2(d)'dir. Fakat, Uygunluk Komitesi'ni kuran Decision I/7, kaynağını Sözleşme madde 10/ 2(d)'den değil, "uygunluğun değerlendirilmesi" başlıklı madde 15'ten almaktadır. Öğretide, Komite'nin Taraflar Toplantısı'nın yardımcı organı olmadığına ilişkin görüş, kararlara kaynaklık eden maddelerin farklılığına dayanırken (bkz. Koester, 'Aarhus Convention' (n 25) 194); yardımcı organı olduğuna ilişkin görüş ise Taraflar Toplantısı'nın, Komite'ye kaynaklık eden Decision I/7'i değiştirme ve iptal etme yetkisini elinde tutmasına dayanır (bkz. Pitea, 'Procedures and Mechanisms' (n 24) 227). Her ne kadar Komite, ilk toplantı raporunda, Taraflar Toplantısı'ndan bağımsızlığını vurgulama için yardımcı organı olmadığını vurgulasa da (bkz. Report on the First Meeting, Doc.ECE/MP.PP/C.1/2003/2), Komite'yi kuran Decision I/7 kararını iptal etme veya kararda değişiklik yapabilme yetkisini Taraflar Toplantısı'nın elinde bulundurması nedeniyle Komite Taraflar Toplantısı'nın yardımcı organı olarak değerlendirilmelidir. Fakat yardımcı organ olma hali tek başına Komite'nin bağımsızlığını etkilemek için yeterli değildir. Nitekim, Divan yargı organlarının bile, siyasi bir organın yardımcı organı olarak kurulabileceğini belirtmiştir. Bkz Effect of awards of compensation made by the U.N. Administrative Tribunal, Advisory Opinion of July 13th, 1954: [1954] ICJ Rep 47, s. 61.

⁸⁹Sözleşme madde 10/2 (e) ve (f).

⁹⁰Sözleşme md 12.

⁹¹Decision I/7, Annex, para 5 (a).

⁹²Decision I/7, Annex, para 15-18.

⁹³Decision I/7, Annex, para 17.

⁹⁴Decision I/7, Annex, para 4.

⁹⁵Adayların Sözleşme'ye taraf devlet vatandaşı olması şartı bulunmamaktadır. Vatandaşlığa ilişkin tek şart, aynı devletin vatandaşlığına sahip iki üyenin Komite'de yer alamayacağıdır. Decision I/7 Annex para 3.

⁹⁶Decision I/7 Annex para 8. Komite'nin, hukuki deneyim dahil olmak üzere, Sözleşme'nin ilgili olduğu alanlarda yeterli bilgiye sahip yüksek ahlaklı kişilerden oluşması aranmıştır. Komite, âkit devletin Sözleşme'ye uygunluğu üzerine değerlendirme yaparken; şikâyet konu olan hakkın bahsi geçen âkit devlet ulusal düzenlemelerinde nasıl düzenlendiği, ulusal mahkemelerin ne şekilde karar verdiği gibi konularda hukuki değerlendirmelerde bulunduğu için, komite üyelerinin hukuki deneyime sahip olması aranması gereken öncelikli kriterdir.

⁹⁷Coğrafi temsil nispeten dengeli olacak şekilde şu üç alt bölge arasında paylaştırılabilir: Batılı devletler (AB'nin ilk üyeleri), Orta Avrupa devletleri (AB'ye sonradan katılan devletler) ve Doğu Avrupa-Kafkas devletleri-Orta Asya devletleri. Coğrafi temsili dengeli dağılımı için, Komite üyelerinin seçimi bu üç alt bölge arasında eşit olarak yapılabilir. Bkz. Jerzy Jendroska, 'Aarhus Convention Compliance Committee: Origins, Status and

hareket edecek dokuz¹⁰¹ bağımsız¹⁰² uzmandan oluşur. Kendi adlarına hareket edecek uzmanlardan oluşma şartı¹⁰³, çok sayıda insan hakları sözleşmesinde yer alsa da¹⁰⁴, çevre hukuku sözleşmelerinin uygunluk sistemlerinde komite temsilcilerinin bağımsızlığı konusunda ortak bir yönelim bulunmamaktadır¹⁰⁵.

Çok taraflı çevre sözleşmelerinde Sözleşme'ye uygunluğun yönetimi; siyasi öncelikler ile hukuksal yükümlülükler arasında var olan problemlerin çözülmesini gerektirdiği için kolay bir süreç değildir¹⁰⁶. Siyasi öncelikler ile hukuksal yükümlülükler arasındaki gerilimi çözebilmek için elverişli uyum yönetiminde, Komite'nin bağımsız uzmanlardan mı yoksa âkit devlet tarafından görevlendirilmiş kişilerden mi oluşması konusunda da henüz fikir birliği bulunmamakta olup, iki alternatifin de olumlu veya olumsuz yönlerinin olduğu söylenebilir¹⁰⁷.

Âkit devlet tarafından görevlendirilme usulü elbette devletin iradesini güçlendiren bir usuldür. Bu usulün âkit devlet bakımından olumlu özelliği, bir devletin kimi görevlendireceğine diğer devletlerin müdahale edememesidir. Komitelerin bu yöntem ile oluşturulmasının olumsuz sonucu ise âkit devletlerin siyasi öncelikleri ve çıkarları ile hukuki yükümlülükleri arasındaki dengenin hukuki yükümlülükler aleyhine bozulabilme ihtimalidir¹⁰⁸. Bir diğer olumsuz sonuç ise komite üyelerinin devlet tarafından görevlendirildiği çoğu

Activities' (2011) 8 (4) JEEPL 301, 307. Fakat, Komite üyelerinin mevcut dağılımı bu dengeden uzaktır. 2021-2025 dönemi görev yapacak Komite üyeleri için bkz <https://unece.org/env/pp/cc/committee-members> (accessed 27/09/2024).

⁹⁸Eğer oy birliği sağlanamazsa gizli oylama yapılır. Decision I/7 Annex para 7. Komite Başkanı ve Başkan yardımcısı Komite tarafından seçilir.

⁹⁹Decision I/7 Annex, I para 7.

¹⁰⁰Decision I/7 Annex, para 1. Sözleşme'nin müzakereleri sırasında çalışma grubunca hazırlanan taslak maddelerde Komite üyelerinin âkit devlet görevlisi veya sivil toplum örgütü çalışanı olmaması şartı getirilmesi önerilse de hükmün nihai şeklinde böyle bir düzenleme yer almamıştır. (Bkz. Report on The First Meeting of The Task Force on Compliance Mechanisms, CEP/WG.5/2000/4).

¹⁰¹Komite ilk oluşturulduğunda imzacı ve âkit devlet vatandaşı sekiz kişiden oluşmaktaydı. ECE/MP.PP/2/Add.8, Decision I/7 Annex para 1. İkinci Taraflar Toplantısı sonrasında, Komite'nin üye sayısı dokuza çıkmıştır. ECE/MP.PP/2005/2/Add.6, Decision II/5 Annex para 12.

¹⁰²Sözleşme'de veya Komite'yi kuran Decision I/7'de üyelerin veya Komite'nin bağımsızlığına ilişkin herhangi bir düzenleme olmasa da öğretilerde bağımsız oldukları konusunda neredeyse bir fikir birliği vardır.

¹⁰³Öğretilerde bu şart diğer çok taraflı çevre sözleşmelerinde öngörülen uygunluk sistemlerinden ayırt edici bir özellik olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Koester, 'The Aarhus Convention Compliance Mechanism' (n 26) 201, 204; Ulfstein, 'Dispute Resolution' (n 3) 126.

¹⁰⁴BM İnsan Hakları Komitesi'ni kuran 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi madde 28, Amerikalıların İnsan Hakları Komisyonu'nu kuran 1969 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi madde 34 ve 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi madde 31 buna örnek olarak gösterilebilir. Sözleşmeler için bkz International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 and 1057 UNTS 407; American Convention on Human Rights "Pact of San José, Costa Rica" (adopted 22 November 1969, entered into force 18 July 1978) 1144 UNTS 123; African Charter on Human and Peoples' Rights (adopted 27 June 1981, entered into force 21 October 1986) 1520 UNTS 217.

¹⁰⁵Örneğin 2000 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Biyogüvenlik Cartagena Protokolü'nde Uygunluk Komitesi üyesi kişilerin objektif olarak ve kişisel yetkileri çerçevesinde hareket edecekleri kabul edilmiştir. (Bkz. UNEP/CBD/BS/COP-MOP/1/15, Annex II. para 3, s.98). 1997 tarihli Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kyoto Protokolü'nde Uygunluk Komitesi üyelerinin de kendi adlarına görev alacakları öngörülmüştür. (Bkz. Procedures and mechanisms relating to compliance under the Kyoto Protocol, Decision 27/CMP.1 Annex, II, para 6), (Kyoto Protokolü uygunluk sistemi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Şule Anlar Güneş 'İklim Değişikliği Yükümlülüklerine Uygunluğun Sağlanması: Kyoto Protokolü Uygunluk Mekanizması' (2011) 8 (31) Uluslararası İlişkiler 69-94). Bu iki andlaşmanın aksine 1987 tarihli Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü'nde İcra Komitesi (Implementation Committee) üyelerinin bağımsızlığına ilişkin bir düzenleme yer almamaktadır. (Bkz. Tenth Meeting of the Parties, Annex II: Non-compliance procedure, para 5). 1991 tarihli Sınırşan Çevresel Etki Değerlendirmesi Espoo Sözleşmesi'nde ise Uygunluk Komitesi'nin sekiz âkit devletten oluşacağı ifade edilmiştir. Dolayısıyla seçilen kişiler bağımsız ve kendi adlarına hareket edemezler. (Bkz. Structure and functions of the Implementation Committee and procedures for review of compliance. Operating rules of the Implementation Committee (Espoo Convention and its Protocol on SEA), Decision III/2, appendix (ECE/MP.EIA/6), para 1.) Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi Uygunluk Komitesi'ni oluşturan üyelerin kişisel sıfatla mı yoksa vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu devletleri temsilen mi hareket edecekleri diğer sözleşmelere göre belirsiz bırakılmıştır. (Bkz. Report of The Conference of The Parties to The Basel Convention on The Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes And Their Disposal, UNEP/CHW.6/40, Terms of Reference, s. 46, para. 5.) Fakat, uygunluk sistemi hakkında Komite tarafından hazırlanıp Sözleşme Sekreteryası tarafından yayınlanan fakat bağlayıcı bir belge niteliği taşımayan broşürde komite üyelerinin tarafsız bir şekilde Sözleşme lehine hizmet edecekleri ifade edilmekle yetinilmiştir. Bkz. UNEP, *The Basel Convention Mechanism for promoting implementation and compliance*, 2006, s.7 <http://www.basel.int/Implementation/Publications/Brochures/Leaflets/tabid/2365/lapq-15499/2/Default.aspx>. (accessed 27/09/2024).

¹⁰⁶Güneş *Çevresel Etki değerlendirme* (n 31) 162.

¹⁰⁷Kravchenko (n 23) 11-16.

¹⁰⁸Adsett, Daniel, Husain and McDorman (n 43) 106.

durumda, belirli bir kişinin katılım sürekliliğinin zayıflayabilmesidir¹⁰⁹.

Komitenin bağımsız uzmanlardan oluşması durumunda, üyeler ile âkit devlet arasında doğrudan siyasi bir bağın olmayışı, üyelerin âkit devletin sözleşme ile uyumunun önündeki engelleri daha objektif değerlendirmesini sağlayabilir. Bu durum özellikle âkit devletin bireylere karşı yükümlülüklerinin olduğu veya âkit devletlerin sözleşme ile ağır ekonomik ve politik maliyetler üstlendiği durumlardaki¹¹⁰ uygunluğunu belirlemede önem kazanır¹¹¹. Ayrıca üyelerin bağımsız olması durumunda komite; ilgili âkit devletin taahhütlerini yerine getirmediğini ileri süren başvurucaya karşı -komitenin âkit devlet tarafından görevlendirilmiş üyelere karşı- daha açık fikirli yaklaşabilir¹¹².

Komitenin bağımsız uzmanlardan oluşması durumunda meydana gelebilecek en önemli olumsuz sonuç, bir devletin komite üzerindeki iradesinin zayıf olacağı düşüncesiyle, bu özellikte bir uyum mekanizması olan sözleşmeye bağlanma konusunda tereddüt etmesidir.

C. Uygunluk Komitesi'nin İşlevi

Komite'nin nihai hedefi, âkit devletlere Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi için doğrudan veya Taraflar Toplantısı aracılığıyla tavsiyelerde ve yardımda bulunarak bu devletlerin Sözleşme ile uyumunu sağlamaktır¹¹³. Karar I/7'de, Komite'nin çalışma metodu ile esas işlevi düzenlenmiştir. Buna göre, Komite'nin görevlerini genel olarak iki grupta toplayabiliriz:

İlki Komite'nin, münferit olarak, âkit devletlerin Sözleşme'ye uygunluğuna dair sorunlarını değerlendirme görevidir¹¹⁴. Bu sorunlar; çevresel bilgiye erişim hakkına, karar alma süreçlerine katılma hakkına veya yargıya başvuru hakkına ilişkindir. Komite, âkit devletin Sözleşme'ye uygunluğunu, kendisine yapılan bildirim, başvuru veya müracaat üzerine değerlendirir¹¹⁵ ve Taraflar Toplantısı'na önlemler konusunda tavsiyelerini içeren raporlar sunar. Böylece Taraflar Toplantısı, Komite'nin tavsiyesi üzerine söz konusu münferit olay ile ilgili âkit devletin taahhütlerini yerine getirmesi için gereken önlemlere karar verir¹¹⁶. Ayrıca Komite; âkit devletin taahhütlerini yerine getirmede gecikmemesi için, Taraflar Toplantısı'nda değerlendirmek üzere, ilgili âkit devlet ile istişare de ederek tavsiyede bulunabilir¹¹⁷.

Komite'nin ikinci işlevi de Sözleşme'ye uygunluğu izlemektir¹¹⁸. Bu görev; Taraflar Toplantısı'nın talebi üzerine âkit devletlerin Sözleşme'ye uygunluğuna ilişkin veya Sözleşme'nin nasıl uygulanacağına ilişkin rapor hazırlanması ile âkit devletlerin rapor yükümlülüklerini¹¹⁹ izlemeyi, değerlendirmeyi ve yardımcı

¹⁰⁹Jerzy Jendroška 'Practice and Relevant Cases that Emerged in the Context of the Espoo Convention Implementation Committee', in Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur (eds), Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements (T.M.C. Asser Press 2009) 327, Kravchenko (n 23) 15.

¹¹⁰Örneğin 1997 tarihli Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kyoto Protokolü.

¹¹¹Ulfstein, 'Dispute Resolution' (n 3) 126.

¹¹²Kravchenko (n 23) 16.

¹¹³Koester, 'The Aarhus Convention Compliance Mechanism' (n 26) 201.

¹¹⁴Decision I/7 Annex para 35. Komite ilk defa 2003'te toplanmış, ilk uygunsuzluğa ilişkin ilk bulgularını da 2004 yılında yayınlamıştır.

¹¹⁵Decision I/7 Annex para. 13 (a). Her yöntem için farklı bir ifade kullanılmıştır.

¹¹⁶Decision I/7 Annex para. 35 ve 37.

¹¹⁷Decision I/7 Annex para. 14, 36 (a) ve (b). Komite'ye tavsiye ve yardım talebiyle iki başvuru yapılmıştır. ACCC/A/2014/1 (Belarus) ve ACCC/A/2020/2 (Kazakistan).

¹¹⁸Decision I/7 Annex paras 13 (b)-(c) ve 14.

¹¹⁹Sözleşme'de Taraflar Toplantısı'nda âkit devletlerin düzenli olarak gönderdikleri raporların temel alınarak Sözleşme'nin uygulanmasının dikkatle inceleneceğini ifade edilmiştir. Bkz. Sözleşme madde 10/2. Komite'nin raporlama prosedüründeki işlevi, âkit devlet ile karşı karşıya gelmeden Sözleşme'nin etkin bir şekilde uygulanmasını kolaylaştırmaktır. Bkz. Pitea 'Procedures and Mechanisms' (n 24) 227.

olmayı içerir.¹²⁰

Komite'nin ontolojik amacı¹²¹, Karar I/7'ye uygun olarak önüne getirilen, âkit devletlerin Sözleşme'deki yükümlülüklerine ilişkin münferit sorunlarını değerlendirmek ve Taraflar Toplantısı'na önlem veya geçici tedbirlerin alınması hususunda tavsiyelerde bulunmaktır. Bu amaçla Komite beş şekilde harekete geçebilir¹²²:

1. Halk tarafından (bir veya daha fazla gerçek ya da tüzel kişi fark etmeksizin)¹²³ âkit devletin Sözleşme'ye uygunsuzluğu ile ilgili Komite'ye bildirimde¹²⁴ bulunulabilir¹²⁵. (Communications from the Public).
2. Âkit devletlerden biri, bir başka âkit devletin Sözleşme'ye uyumsuzluğu hakkında Komite'ye başvurabilir¹²⁶ (Submissions by Parties concerning other Parties).
3. Âkit devlet, kendisinin uyumu hakkında Komite'ye başvurabilir¹²⁷ (Submissions by Parties concerning own compliance).
4. Sekreteryaya, âkit devletin Sözleşme'ye uyumu hakkında Komite'ye müracaat edebilir¹²⁸ (Referrals by the secretariat).
5. Taraflar Toplantısı, âkit devletlerden birinin Sözleşme'ye uygunluğu hakkında Komite'den inceleme başlatmasını talep edebilir¹²⁹ (Requests by the Meeting of the Parties).

Komite'nin harekete geçmesi için dayanabileceği hukuki kaynaklar diğer uygunluk sistemlerinden fazladır¹³⁰ ve harekete geçmek için dayanak gösteremeyeceği bir durum neredeyse yoktur. Gerek halkın bildirimde bulunarak Komite'yi harekete geçirme usulünün bu Sözleşme'ye özgü bir usul olması, gerekse bugüne kadar Komite'nin en çok halktan gelen bildirim ile harekete geçmesi¹³¹ nedeniyle, çalışmada halk tarafından yapılan bildirim usulüne kısaca değinilecektir.

¹²⁰Decision I/7 Annex para. 13 (b), (c). Komite âkit devletlerin rapor yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardımcı olma amacını taşır. Bu amaçla, rapor hazırlanmasındaki zorlukları tespit etmek ve üstesinden gelmek amacıyla Komite, raporlama gereklerine ilişkin kılavuz hazırlamıştır. Kılavuz için bkz Guidance on Reporting Requirements, ECE/MP. PP/WG.1/2007/L4.

¹²¹Komite'nin, münferit olarak, âkit devletlerin Sözleşme ile uygunluğuna dair sorunlarını değerlendirme görevi; Komite'nin çalışma tarzının ve yapısının diğer çevre sözleşmelerinden farklılaşması nedeniyle Komite'nin temel amacını oluşturmaktadır.

¹²²Ebbesson, Gaugitsch, Jendroska, Stec and Marshall (n 81) 223; Dellinger (n 23) 323. Ayrıca bu sayılan yöntemlerin haricinde, Komite, gerekli gördüğü takdirde uygunluk sorunlarını kendi inisiyatifiyle (*proprio motu*) inceleyip tavsiyelerde bulunabilir. Bkz Decision I/7 Annex para. 14.

¹²³Sözleşme madde 2(4).

¹²⁴"Application" ifadesi yerine "Communication" ifadesini kullanılması Komite'nin yargısal bir nitelik taşımadığını gösterir niteliktedir.

¹²⁵Decision I/7, Annex, para 18. 2004 yılından bu zamana Komite'ye âkit bir devletin Sözleşme ile uygunluğu hakkında halktan 210 bildirim yapılmıştır. Yapılan tüm bildirimler için bkz <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public> (accessed 27.09.2024).

¹²⁶Decision I/7, Annex, para 15. Komite'ye bu çerçevede sadece iki başvuru yapılmıştır. Romanya tarafından Ukrayna'nın Sözleşme ile uygunluğuna ilişkin olarak yapılan ACCC/S/2004/1 numaralı başvuru için bkz https://unece.org/env/pp/cc/accc.s.2004.1_ukraine (accessed 27/09/2024); Litvanya'nın Belarus'un Sözleşme ile uygunluğuna ilişkin ACCC/S/2015/2 numaralı başvurusu için bkz https://unece.org/env/pp/cc/accc.s.2015.2_belarus. (accessed 27/09/2024).

¹²⁷Decision I/7, Annex, para 16. Sadece Arnavutluk tarafından yapılmıştır. Bkz https://unece.org/env/pp/cc/accc.s.2016.3_albania (accessed 27/09/2024).

¹²⁸Decision I/7, Annex, para 17. Bu zamana kadar Komite'ye Sekreteryaya tarafından bir müracaat yapılmamıştır.

¹²⁹Bu inceleme talebinin dayanağı Taraflar Toplantısı'nın yetkisidir. Decision I/7, Annex, para 13(b). Taraflar Toplantısı tarafından bugüne kadar 5 talep yapılmıştır. Eski Makedonya Yugoslav Cumhuriyeti hakkında ACCC/M/2014/1 numaralı talep https://unece.org/env/pp/cc/accc.m.2014.1_former-yugoslav-republic-macedonia (accessed 27/09/2024); Türkmenistan hakkında ACCC/M/2017/2 numaralı talep https://unece.org/env/pp/cc/accc.m.2017.2_turkmenistan (accessed 27/09/2024); Avrupa Birliği hakkında ACCC/M/2017/3 numaralı talep https://unece.org/env/pp/cc/accc.m.2017.3_european-union (accessed 27/09/2024) ile ACCC/M/2021/4 numaralı talep https://unece.org/env/pp/cc/accc.m.2021.4_european-union (accessed 27/09/2024) ve son olarak Moldova hakkında ACCC/M/2021/5 numaralı talep https://unece.org/sites/default/files/2022-11/ECE_MP_PP_C1_2022_11_E.pdf (accessed 27/09/2024).

¹³⁰Cesare Pitea, 'The Non-Compliance Procedure of The Aarhus Convention: Between Environmental And Human Rights Control Mechanisms' (2006) 16(1), The Italian Yearbook of International Law Online, 85, 93.

¹³¹Tüm liste için bkz <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public>. (27.09.2024).

¹³²Decision I/7, Annex, para 20(a).

Komite kendisine halk tarafından yapılan bildirimin isimsiz¹³², hakkın kötüye kullanımı niteliğinde¹³³, Karar I/7 ya da Sözleşme hükümleri ile açıkça bağlantısız ve mantığa aykırı olmaması¹³⁴ şartıyla, Karar I/7 ya da Sözleşme hükümleriyle bağdaştığı¹³⁵ takdirde kabul eder. Bildirimde ileri sürülen iddiaların Sözleşme kapsamına girdiğinin kanıtlanmaması¹³⁶ ve iddiayı destekleyen delillerin yetersiz olması nedeniyle¹³⁷ de kabul edilebilirlik değerlendirmesi olumsuz sonuçlanacaktır. Bunlara ek olarak bildirimin Komite tarafından kabul edilebilir bulunması için Sözleşme ile bağdaşmayan durumun göz ardı edilmeyi hak edecek kadar önemsiz olmaması, başka bir deyişle *de minimis* eşikliğini aşması gerekmektedir¹³⁸.

Komite kendisine yapılan bildirimde, iç hukukun uygulanmasının makul olmayan bir şekilde uzadığı veya açıkça etkili veya yeterli bir tazmin yolu olarak kabul edilmediği durumlar haricinde, mevcut iç hukuk yollarını dikkate alacaktır¹³⁹. Bu ifade iç hukuk yollarının mutlak suretle tüketilmesi gerektiği şeklinde değerlendirilmemiş ve hukuk yollarının mevcudiyetine ilişkin belirsizlik durumunda da kendisine yapılan bildirimler değerlendirilmiştir¹⁴⁰. Komite, genel olarak iç hukukta devam eden bir süreç varsa uygunluğun değerlendirilmesi sürecini kapatır ve iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından başvurunun tekrar kendisine bildirimde bulunmasını ister¹⁴¹.

Komite, kararında hangi iddiaları dikkate alacağına yönelik takdir yetkisi oldukça geniş olmakla beraber, temelde sistematik nitelikteki ve önemli kanıtlarla desteklenen iddiaları dikkate alır. Aynı âkit

¹³²Decision I/7, Annex, para 20(b).

¹³⁴Decision I/7, Annex, para 20(c). Bkz. ACCC/C/2012/72 (EU) numaralı bildirimde başvurucu, İrlanda'daki çevre koruma alanını potansiyel olarak etkileme ihtimali olarak değerlendirdiği otoyol projesi hakkında İrlanda vatandaşlarının Sözleşme'den doğan haklarının kullandırılmadığını iddia etmektedir. Komite bildirimin sunulduğu tarihte İrlanda'nın henüz Sözleşme'yi onaylamaması sebebiyle başvuruyu mantıksız bularak, kabul etmemiştir. Komite, ACCC/C/2012/75 (United Kingdom) numaralı bildirim, konusunu ACCC/C/2011/61 (United Kingdom) numaralı bildirimdeki konuya benzer bulması nedeniyle, bildirimin mantıksızlığı sebep gösterilerek kabul edilemez görmüştür. Ayrıca bkz ACCC/C/2013/82 (Norway) numaralı bildirim. Kararlar için bkz <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public>. (accessed 27.09.2024). Ayrıca bkz Hey 'Aarhus Space' (n 14) 356-361.

¹³⁵Decision I/7, Annex, para 20(d). İrlanda'nın Dublin şehrindeki Clongriffin otobüs özel yol alanının geliştirilmesine ilişkin karar alma sürecine halkın katılımına ilişkin İrlanda'nın Sözleşme ile uyumlu olmadığına dair ACCC/C/2022/193 (Ireland) numaralı bildirim; otobüs özel yoluna ilişkin karar alma sürecinin henüz sonuçlanmadığı gerekçesiyle kabul edilemez bulunmuştur. Benzer şekilde ACCC/C/2021/190 (United Kingdom), ACCC/C/2021/188 (United Kingdom), ACCC/C/2021/185 (United Kingdom), ACCC/C/2021/184 (United Kingdom and EU). 2019 yılında, "Nature, Environment and Sustainable Development (Sunce)" adlı sivil toplum örgütü tarafından ACCC/C/2020/175 (Croatia) numaralı bildirimde; 2010 tarihli Perna Limanı Kentsel Gelişim Planı'nın kabulünün Sözleşme'nin halkın karar alma süreçlerine katılımı ile ilgili maddelerine uyumlu olmadığı iddia edilmiştir. Komite planın kabul edilmesinden dokuz yıldan fazla bir süre geçtikten sonra yapılan bildirimin, bildirimde bulunmayı geciktirecek haklı ve ikna edici bir gerekçe ileri sürülmediği için, kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Benzer şekilde; ACCC/C/2019/170 (Kazakistan), ACCC/C/2019/167 (Kazakistan). Komite'ye bir devlet organı tarafından yapılan bildirim de Sözleşme hükümleri ile bağdaşmadığı gerekçesiyle kabul edilemez bulunmuştur. Bkz ACCC/C/2013/97 (Austria). (Bildirim ve Komite kararları için bkz: <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public>. (accessed 27/09/2024). Ayrıca bkz Hey 'Aarhus Space' (n 14) 356-361.

¹³⁶Örneğin Komite Tiran'da yapılması planlanan çocuk parkı inşaatı nedeniyle kendisine yapılan ACCC/C/2019/171 (Albania) numaralı bildirim, çocuk oyun alanı inşaatının EK I listesinde olduğu belirtilmediğinden kabul edilemez bulunmuştur. Benzer şekilde; ACCC/C/2019/165 (Ireland) (Bildirim ve Komite kararları için bkz: <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public>. (accessed 27/09/2024). Ayrıca bkz Hey 'Aarhus Space' (n 14) 356-361.

¹³⁷ACCC/C/2013/79 (Italy), ACCC/C/2012/74 (United Kingdom), ACCC/C/2012/73 (United Kingdom), (Bildirim ve Komite kararları için bkz: <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public>. (accessed 27/09/2024).

¹³⁸Komite'nin "*de minimis*" kararı için bkz ECE/MP.PP/2011/11. para 19. UNECE, *Guide to the The Aarhus Convention Compliance Committee* (2nd edn, 2019). Para 100. ACCC/C/2019/172 (Belgium) numaralı bildirimde, Sözleşme'nin amacı ve işlevi bakımından, bildirimin *de minimis* eşikliğini geçmediği için kabul edilemez bulunmuştur. Benzer şekilde; ACCC/C/2016/136 (United Kingdom) (Bildirim ve Komite kararları için bkz: <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public>. (accessed 27/09/2024).

¹³⁹Decision I/7, Annex, para 21. ACCC/C/2019/169 (Hungary), ACCC/C/2019/166 (Portugal), ACCC/C/2018/160 (Germany). İç hukuk yollarının tüketilmesi gerekliliği, uluslararası hukukta özel kişilerin zarar görmesi durumunda uygulanan bir kriterdir. Dolayısıyla bu koşul, sadece bireylerin âkit devletin uyumsuzluğuna ilişkin yapacağı bildirimler için gereklidir. (Bildirim ve Komite kararları için bkz <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public>. (accessed 27/09/2024).

¹⁴⁰ACCC/C/2005/12 (Albania) para 60; ACCC/C/2013/93 (Norway) para 65. (Kararlara ulaşmak için bkz <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public>. (accessed 27/09/2024).

¹⁴¹ACCC/C/2004/09 (Armenia); ACCC/C/2021/190C (United Kingdom). Fakat başka bir başvuruda ise Komite bulgularının bir kısmını askıya alıp iç hukuk yolunun tamamlanmasını beklemiştir bkz ACCC/C/2008/32 (Part 1) (European Union) para 7. Ombudsmanlık sürecinde olan bir başvurunun, Komite'nin incelemesine engel teşkil edip etmeyeceği söz konusu ombudsmanlık sürecinin niteliğine/içeriğine bağlıdır. Örneğin, ACCC/C/2008/28 (Denmark), Komite, Danimarka aleyhine yapılan bildirimde, ombudsmanlık sürecinin sonuna kadar beklenmesi kararı almasına rağmen, İspanya'nın ombudsmanlık kurumunun yetkilerinin sınırlı olması nedeniyle başvuruyu değerlendirmeye engel görmemiştir(bkz. ACCC/C/2009/36 (Spain) para 53).

devlet hakkında daha önce değerlendirmelerinde ele aldığı konuları tekrar dikkate almaz¹⁴². Komite, değerlendirmesinde tarafların kendisine sunduğu hukuki ve olgusal iddialarla sınırlı değildir. Tarafların sunduğu kapsamın dışında bir sonuca ulaşabileceği gibi tarafların tüm argümanlarına ve iddialarına değinme zorunluluğu da yoktur¹⁴³.

Kabul edilebilirliğin ön değerlendirmesinin ardından¹⁴⁴, Komite ilgili taraflara bilgi verir¹⁴⁵ ve taraflardan beş ayı geçirmeden mümkün olan en kısa sürede yanıt vermelerini ister¹⁴⁶. Ayrıca her iki taraftan ek bilgi veya açıklama isteyebilir, duruşma düzenleyebilir¹⁴⁷ veya görevini yerine getirmesinde yardımcı olması amacıyla uzmanlardan yararlanabilir¹⁴⁸. Kabul edilebilirlik incelemesinin olumsuz sonuçlanmasının ardından bildirimde bulunan kimse, Komite'nin "kabul edilemez" (not admissible) kararının bir hataya dayandığını düşünüyorsa, kararın üzerinden beş hafta geçmeden Sekreteryaya'ya başvurarak, Komite'nin bu kararını tekrar gözden geçirmesini talep edebilir. Komite kendisine yapılan bildirimin, başvurunun veya müracaatın değerlendirilmesini kapalı oturumda yapar¹⁴⁹ ve oluşturduğu taslak bulgu ve tavsiyeleri ilgili âkit devlet(ler)e ve bildirimde bulunanlara yorumlamaları amacıyla gönderir¹⁵⁰.

D. Uygunsuzluğun Tespiti ve Sonuçları

Aarhus Sözleşmesi uygunluk sisteminin temelinde, Komite'nin âkit devletin Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine¹⁵¹ ilişkin değerlendirmesi yer alır. Komite, âkit devletlerin Sözleşme ile uyumluluğunu, Sözleşme'nin ilk maddesinde düzenlenen *şimdiki ve gelecek nesillerin, sağlık-ları ve esenlikleri için yeterli bir çevrede yaşama hakkı* çerçevesinde değerlendirmez¹⁵²; bunun yerine, âkit devletin Sözleşme'de halka¹⁵³ tanımayı taahhüt ettiği üç çevresel usuli hakka ilişkin yükümlülükleri çerçevesinde değerlendirir.

Kendisine yapılan başvurudan sonra Komite, başvuruya ilişkin gerekli tüm bilgileri toplar ve âkit devletin Sözleşme'ye uygun davranıp davranmadığını belirler. Âkit devletin yükümlülüklerinin gerektirdiği eylemleri yapmaması, gerekli tedbirleri almaması veya bu tedbirleri uygulamaması durumlarında; kendi iç hukuk sistemi tarafından sağlanan koruma seviyesinin Sözleşme tarafından belirlenen ortak asgari standardın

¹⁴²Ellen Hey, 'Compliance Procedure: Aarhus Convention' in *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law* (online ed. Oxford University Press, 2021) para 14 < <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e2454.013.2454/law-mpeipro-e2454> > (accessed 27/09/2024).

¹⁴³Koester, 'Aarhus Convention' (n 25) 204.

¹⁴⁴Bugüne kadar Komite'ye halktan gelen bildirimlerin 59 tanesi kabul edilemez ve 1 tanesini ise (ACCC/C/2021/180 (United Kingdom)) kısmi kabul edilemez bulunmuştur. Bkz <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public> (accessed 27/09/2024)

¹⁴⁵Decision I/7, Annex, para 22.

¹⁴⁶Decision I/7, Annex, para 23.

¹⁴⁷Bu duruşmalar ilgili âkit devlet ve iletişimcinin yansıra gözlemcilerle de açıktır. Bkz Decision I/7 para 32. Genel kural olarak Komite hiçbir bilgiyi gizli tutmaz bkz Decision I/7, para 26. Fakat bilgilerin gizliliğinin gerekli olduğu hallerde Komite toplantıları ve tabi duruşmaları gizli yapacaktır. Decision I/7 para 26-31.

¹⁴⁸Decision I/7, Annex, para 24-25.

¹⁴⁹Decision I/7, Annex, para 33.

¹⁵⁰Decision I/7, Annex, para 34.

¹⁵¹Uluslararası hukukta bir sözleşmeden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, uluslararası hukukun "*pacta sunt servanda*" kuralının ihlali anlamına gelir. Fakat uygunsuzluk durumunun andlaşmalar hukuku bağlamında "ihlal (breach)"den farklı olup olmadığı net değildir. Her iki durumda da sözleşme tarafından belirlenen gerekli yasal standardın karşılanmaması ele alındığı için bu ayrım sadece terminolojiktir. Bkz Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 245. Uygunluk mekanizmalarında "ihlal (breach)" ifadesi yerine, "uygunsuzluk (non-compliance)" ifadesinin kullanılmasının altında, âkit devletin kasıtlı bir şekilde sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerini görmezden gelmesinden ziyade, sözleşmeye uyma kapasitesinin eksik oluşunun yattığına ilişkin görüş için bkz Koester, 'The Aarhus Convention Compliance Mechanism' (n 26) 201.

¹⁵²Hey 'Compliance Procedure' (n 142) para 18.

¹⁵³Sözleşme madde 2/4'e göre halk; "Halk", bir ya da daha fazla sayıdaki gerçek ya da tüzel kişi ve ulusal mevzuat ve uygulamalara göre bu kişilerin dernekleri, organizasyonları ya da grupları anlamına gelmektedir.

altına düşmüş olması nedeniyle, söz konusu âkit devletin Sözleşme'ye uyumlu olmadığı kanaatine varır¹⁵⁴.

Sözleşme'ye uygunluk kriterleri tüm âkit devletler için aynıdır¹⁵⁵. Ancak uyumsuzluğun nedeni, derecesi ve sıklığının¹⁵⁶ da dikkate alınması gerektiğinden; sonuçlara karar verilirken farklılaşma olabilir. Âkit devletin gerekli hukuki, kurumsal veya ekonomik önlemleri almaması; ilgili mevzuatın Sözleşme'de düzenlenen özel gereklilikleri karşılamaması veya kamu otoritelerinin (public authorities) Sözleşme'yi uygulamadığını gösterir işlem, eylem ya da ihmali Sözleşme'ye uyumsuzluk olarak değerlendirilir¹⁵⁷. Komite, âkit devletin uygunluğunu değerlendirirken; Sözleşme'nin yorumlanması ve uygulanması bağlamında ilgili olabilecek uluslararası çevre ve insan hakları hukuku da dahil olmak üzere uluslararası hukukun genel kural ve ilkelerini de dikkate alır¹⁵⁸.

Komite'nin yaptığı değerlendirme sonucunda ulusal mahkemelerin veya idari makamların kararlarını geçersiz kılma veya Sözleşme ile uyumlu olmayan ulusal yasaları iptal etme, başvuran kişi adına uyumsuzluğu ileri sürülen makam ile iletişime geçme veya âkit devletlerin yükümlülüklerine uymaması durumunda tazminat hakkında karar verme gibi yetkileri yoktur¹⁵⁹. Komite'nin rolü Sözleşme'nin pratiğini ilerletmek olup, telafi mekanizması sağlamak değildir¹⁶⁰. Bunlara ek olarak Komite, Sözleşme'nin AB tarafından da onaylanması nedeniyle, AB'ye üye bir âkit devlet hukukunda doğrudan uygulanıp uygulanmadığına ilişkin bir değerlendirme de yapmayacaktır¹⁶¹. Fakat Komite, ulusal mahkeme kararlarının Sözleşme'ye uyumlu olması gerektiğini işaret edebilir¹⁶².

Komite uygunluğa ilişkin değerlendirmesi sonrasında Taraflar Toplantısı'na rapor sunar¹⁶³. Eğer uyum sorunlarının *gecikmeden ele alınması gerekiyorsa*¹⁶⁴, âkit devlete danışarak¹⁶⁵ veya onunla mutabakata¹⁶⁶ vararak zorlayıcı olmayacak¹⁶⁷ önlemler de alabilir. Komite'nin alabileceği bu tedbirler, iş birliğine dayanır

¹⁵⁴Otoyol ağının geliştirilmesi hakkındaki yasada, otoyolların inşası sürecine halkın katılımı usullerinin, aynı önemde ve potansiyel olumsuz etkileri olan diğer faaliyetlerdeki usullerden önemli ölçüde farklı olması sebebiyle kendisine yapılan bildirimde Komite, otoyol ağının geliştirilmesine ilişkin yeni mevzuatın, bu tip özel faaliyetler ile ilgili karar alma süreçlerine halkın katılımı ve bir önceki mevzuata nazaran adaletle erişim fırsatlarının azaltıldığını tespit etmesine rağmen, Sözleşme'nin gerektirdiği asgari halkın katılımı ve yargıya erişim hakkı seviyesinin altına düşmediğini tespit etmiştir. Bu nedenle Komite, Taraflar Toplantısı'na âkit devletlerin Sözleşme'nin ihlali anlamına gelmesi de Sözleşme'de düzenlenen haklara erişimi azaltacak nitelikteki uygulamalardan kaçınmalarının tavsiye edilmesini önermiş fakat uygunsuzluğun bulunmadığına karar vermiştir. Bkz Bkz ACCC/C/2004/4 (Hungary) ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.4 para 17, 20 ve 21.

¹⁵⁵Report on the First Meeting of Compliance Committee, MP.PP/C.1/2003/2, para 42.

¹⁵⁶Decision I/7, Annex, para 36.

¹⁵⁷UNECE, *Guide to the Aarhus* (n 138) para 240.

¹⁵⁸Sözleşme'de âkit devletlerin taahhüt ettikleri hakları kötüleştirmeme ilkesi (principle of non-retrogression) bulunmamaktadır. Buna rağmen Komite, âkit devleti Sözleşme ile uygunsuz görmemiş, fakat ilgili düzenlemenin, bir önceki mevzuata nazaran hakları kötüleştirdiğini ifade edilmiştir. Komite'ye göre; uygunsuzluğun bulunmadığı durumlarda da âkit devlet tarafından sağlanan haklardaki bu azalma Sözleşme amacına uygun değildir. Bkz ACCC/C/2004/4 (Hungary), ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.4. para 18.

¹⁵⁹Koester, 'The Aarhus Convention Compliance Mechanism' (n 26) 204. Uygunluk mekanizmasını, başarılı bir sonuca ulaşamamış çevresel davaları incelemek için kurulan bir mekanizma olarak görmek Sözleşme'nin de amacına aykırıdır. Bkz ACCC/C/2004/07 (Poland), Report On The Fifth Meeting, MP. PP/C.1/2004/6, para 27.

¹⁶⁰UNECE, *Guide to the Aarhus* (n 138) para 14.

¹⁶¹ACCC/C/2008/33 (United Kingdom), ECE/MP. PP/C.1/2010/6/Add.3 para. 122. Ayrıca, AB hukukunun Birliğe üye âkit devletler için ulusal hukuklarının bir parçası olarak kabul edilmesi gerekse de âkit devlet Sözleşme'yi onaylaması neticesinde, kendi hukuk sisteminin Sözleşme ile tam uyumlu hale getirilmesi yükümü altındadır. Bkz. ACCC/C/2006/18 (Denmark), ECE/MP. PP/2008/5/Add.4 para. 27.

¹⁶²Örneğin; Birleşik Krallık aleyhine yapılan başvuruda İngiliz içtihat hukukunda ihtiyati tedbir kararında takdir edilen teminatın adaletle erişim hakkını engelleyebilecek şekilde olduğu ve bu nedenle Sözleşme hükümleri ile uyumlu olmadığına karar vermiştir. Bkz ACCC/C/2008/33 (United Kingdom) ECE/MP. PP/C.1/2010/6/Add.3.

¹⁶³Decision I/7, Annex, para 35.

¹⁶⁴Sözleşme madde 10/1 gereğince Taraflar Toplantısı iki yılda bir toplanmaktadır. Bu nedenle, bir sonraki Taraflar Toplantısı'na kadar, Sözleşme'ye uygunsuzluk halinin devam etmemesi amacıyla ilgili âkit tarafın Sözleşme'ye uyumuna yardımcı olacak önlemleri alabilir. Komite, Taraflar Toplantısı öncesinde konuyu tekrar değerlendirerek uygunsuzluk halinin devam edip etmediği veya ilgili uygunsuzluk hakkında Taraflar Toplantısı'na daha fazla tavsiyede bulunup bulunmaması gerektiğini belirler. Alınacak önlemler için bkz. Decision I/7, Annex, para 36. "Taraflar Toplantısı tarafından değerlendirilmeyi beklerken, uyum sorunlarının gecikmeksizin ele alınması amacıyla, Uygunluk Komitesi (a) ilgili âkit devlete danışarak, 37 (a) paragrafında listelenen önlemleri alabilir; (b) ilgili âkit devletle mutabakata vararak paragraf 37 (b), (c) ve (d)'de sıralanan tedbirleri alabilir."

¹⁶⁵Decision I/7, Annex, para 37. "(a) Sözleşmenin uygulanmasına dair, âkit devletlere tavsiyede bulunmak ve yardım etmek"

ve bu nedenle, ilgili âkit devleti zorlayacak önlemler değildir¹⁶⁸. Komite, uygunsuzluk halinin olmadığı durumlarda da âkit devletin *ileride taahhütlerini yerine getirmeyebileceğini öngördüğü* takdirde tavsiyelere bulunabilir¹⁶⁹. Bu nedenle muaccel olayda bir uygunsuzluk hali olmasa dahi bu tedbirlerin alınması istenebilir.

Taraflar Toplantısı, Komite'nin âkit devletin Sözleşme'ye uyumuna yönelik rapor ve tavsiyelerini değerlendirdikten sonra; âkit devletin Sözleşme ile uyumsuzluğu tespit edilmişse, Komite'nin bu bulgularını *onaylar* ve âkit devletin Sözleşme'ye uyumunu sağlamak için aşağıdaki¹⁷⁰ önlemlerin bir veya birkaçına karar verir¹⁷¹. Bu önlemler ihlalin niteliğine ve şiddetine göre tedricen artırılarak uygulanır¹⁷².

(a) Sözleşme'nin uygulanmasına dair, âkit devletlere tavsiyede bulunmak ve yardım etmek;

(b) ilgili âkit devlete öneride bulunmak;

(c) ilgili âkit devletten, Sözleşme ile uyumu sağlanmaya yönelik, zaman çizelgesi de dahil, bir strateji sunmasını ve stratejinin uygulaması hakkında rapor vermesini talep etmek;

(d) halkın bildirimde bulunduğu durumlarda, ilgili âkit devlete, bildirimde bulunulan konuya yönelik belirli tedbirlerin alınmasını tavsiye etmek;

(e) âkit devletin uyumsuzluğunu ilan etmek;

(f) uyarılarda bulunmak;

(g) bir andlaşmanın işleyişinin askıya alınmasına ilişkin geçerli uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak, ilgili âkit devlete Sözleşme kapsamında tanınan özel hak ve ayrıcalıkları askıya almak;

(h) uygun olabilecek çekişmeli veya adli olmayan, istisari nitelikte diğer tedbirleri almak.

Komite kararlarının Taraflar Toplantısı tarafından kabul edilmesi üzerine, Komite tavsiyelerinin uygulanmasındaki gelişmeleri takip eder ve tam uyum sağlanana kadar ilgili uyumsuzluğun ilerleyişi hakkında Taraflar Toplantısı'na rapor sunmaya devam eder¹⁷³. Ayrıca Taraflar Toplantısı da ilgili âkit devlete verdiği tavsiyeleri bir sonraki toplantısında yeniden inceleme kararı alabilir veya ilgili âkit devletin uygunluğu ile ilgili kararları uygulamasının Komite tarafından takibini isteyebilir¹⁷⁴.

¹⁶⁶Decision I/7, Annex, para 37. "(b) ilgili âkit devlete öneride bulunmak; (c) ilgili âkit devletten, Sözleşme'ye uygunluğunu sağlanmaya yönelik, zaman çizelgesi de dahil, bir strateji sunmasını ve bu stratejinin uygulamasına ilişkin rapor talep etmek; (d) halkın bildirimde bulunduğu durumlarda, ilgili âkit devlete, bildirimde bulunulan konuya yönelik belirli tedbirlerin alınmasını tavsiye etmek."

¹⁶⁷Yukarıda görüldüğü üzere bu tedbirlerden "a" bendindeki, ancak ilgili âkit devletle istişare edilerek; "b","c", ve "d" bentlerindeki tedbirleri ise, ilgili âkit devlet ile anlaşarak alınabilir. Kısacası; Komite'nin alabileceği tedbirler, temelde iş birliğine dayanması sebebiyle, ilgili âkit devleti zorlayacak önlemler içermemektedir.

¹⁶⁸Her ne kadar Komite, oluşum şekli ve harekete geçme usulleri bakımından diğer çok taraflı çevre sözleşmeleri uygunluk sisteminden oldukça farklı ve yenilikçi olsa da âkit devletin taahhütlerinin yerine getirmemesi karşısında önlem alma yetkisi görüldüğü üzere kısıtlıdır. Bu durum öğretide sisteminin gerçek ve tüzel kişilere önemli haklar tanıması karşısında denge/kontrol yaklaşımı olarak değerlendirilmiştir. Bkz Koester, 'Aarhus Convention' (n 25) 203.

¹⁶⁹Belçika'nın Sözleşme'nin 2 (5), 3 (1) ve 9 (1) maddeleri kapsamındaki yükümlülükler uymadığı iddiasıyla yapılan bildirim sonucunda, Komite kendisine sunulan mahkeme kararlarının, Sözleşme'nin Belçika'da yürürlüğe girmesinden öncesine ait olduğu gerekçesiyle, uygunsuzluğun bulunmadığına karar vermiştir. Fakat mahkeme içtihatlarının değişmemesi durumunda, Belçika'nın Sözleşme'nin 9 (2) ve 9 (4) fıkralarına aykırılık oluşturacağını belirterek çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Bkz ACCC/C/2005/11 (Belgium) ECE/MP.PP/2008/5/Ad.3 para 2 ve 3.

¹⁷⁰İlk dört bentte düzenlenen tedbirlerin ortak noktası; ilgili âkit devlet ile iş birliği içinde kalarak ilgili devletin tutumunu Sözleşme yükümlülüklerine uygun hale getirmeye yönelik yol gösterici nitelikte olmalarıdır. Uyumsuzluğun ilan edilmesine ilişkin "e" ve "f" bendindeki önlemler hukuki sonuçtan ziyade politik sonuç doğuracak önlemlerdir. Taraflar Toplantısı'nın *zorlayıcı* bir özellik taşıyabilecek tek tedbir, "g" bendinde yer alan, Sözleşme kapsamında tanınan özel hak ve ayrıcalıkların (special rights and privileges) askıya alınmasıdır.

¹⁷¹Bkz Decision I/7, Annex, para 37; UNECE, *Guide to the Aarhus* (n 138) para 20.

¹⁷²Koester, 'Aarhus Convention' (n 25) 209.

¹⁷³Samvel (n 69) 216.

¹⁷⁴Pitea 'Non-Compliance Procedure' (n 130) 112.

III. Uygunluk Sisteminde Kararlarının Normatif Etkisi

A. Uygunluğa İlişkin Kararların Bağlayıcılığı

Uygunluk mekanizması hem Sözleşme müzakereleri sırasında hem de sonrasındaki en tartışmalı konulardan biridir. Öğretide pek çok sebeple Komite'nin sadece yumuşak bir çözüm yolu sunmakla kalmayıp yargısallaşma yoluna girerek *mahkeme benzeri yapıya* (*quasi-judicial body*) *dönüşebileceği*¹⁷⁵ veya kararlarının “*yumuşak hukuk kurallarından daha fazlası*”¹⁷⁶ olabileceği ifade edilmiştir.

Komite kararlarının normatif niteliği hakkında ne Sözleşme’de ne *Karar 1/7*’de ne de Komite’nin Kılavuz’unda açık bir düzenleme bulunmaktadır. Bu ortamda Komite kararları ile Taraflar Toplantısı’nın bu kararları *onaylamasının* normatif gücünün ne olduğu öğretide tartışmalıdır. Bu nedenle; Komite’nin bir âkit devlet hakkında verdiği Sözleşme ile uyumlu olmadığına ilişkin kararın ve Taraflar Toplantısı’nın bu kararı onaylayarak önlem almaya dair verdiği kararın hukuken ne anlama geldiğinin belirlenmesi gereklidir.

Öğretide, âkit devletin uyumlu olmadığına ilişkin Komite değerlendirmesinin ve kararının bağlayıcı olmadığı, fakat bu durumun Komite kararlarının Taraflar Toplantısı tarafında *oy birliği* ile *onaylanması* ile değişebileceği yorumu yapılmaktadır. Böyle bir *onay* Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi¹⁷⁷ (VAHS) madde 31(3) (a) hükmü uyarınca âkit devletler arasında Sözleşme’nin yorumlanması veya uygulanmasına ilişkin *müteakip bir andlaşma*¹⁷⁸ veya VAHS madde 31 (3) (b) hükmü uyarınca Sözleşme’nin yorumlanmasında *müteakip uygulama* olarak değerlendirilmiştir¹⁷⁹.

Konu hakkındaki bir diğer yaklaşım ise; Sözleşme’nin, ne Taraflar Toplantısı’na veya Komite’ye *bağlayıcı bir etki doğuracak* şekilde Sözleşme’nin ihlalinin tespit etme yetkisi verdiğini ne de Taraflar Toplantısı’na veya Komite’ye Sözleşme’yi bağlayıcı *yorum yetkisi* verdiğini belirterek, böyle bir durumda âkit devletin uyumuna ilişkin kararların bağlayıcı olmayıp, yumuşak hukukun bir parçası olduğunu ileri sürmektedir¹⁸⁰.

Taraflar Toplantısı’nın Komite kararını onaylamasının *sonraki anlaşma veya uygulama* olarak değerlendirilmesi, Komite kararlarının bağlayıcı olacağı sonucunu doğurmayacaktır¹⁸¹. Sonraki anlaşma veya uygulama, söz konusu andlaşmanın *yorumunda* andlaşmanın bütünüyle birlikte değerlendirilmesi gereken

¹⁷⁵Hey ‘Aarhus Space’ (n 14) 353; Pitea ‘Non-Compliance Procedure’ (n 130) 87,100,115; Koester, ‘The Aarhus Convention Compliance Mechanism’ (n 26) 203.; Röben (n 41) 412; Adsett, Daniel, Husain and McDorman (n 43) 106.

¹⁷⁶Fasoli and McGlone (n 14) 38.

¹⁷⁷Vienna Convention on the Law of Treaties (adopted 22 May 1969, entered into force 27 January 1980) 1155 UNTS 331.

¹⁷⁸Koester, ‘The Aarhus Convention Compliance Mechanism’ (n 26) 205; Fasoli and McGlone (n 14) 38-40. Yazarlar Komite Kararlarının Taraflar Toplantısı tarafından, Sözleşme’nin yetkili yorumu olarak onaylanmasından sonra bağlayıcı olabileceğini ileri sürmektedir. Örnek olarak; Sınırtaş Su Yollarının, Uluslararası Göllerin Kullanımı Sözleşmesi’nin Su ve Sağlık Protokolü çerçevesinde oluşturulan Taraflar Toplantısı ve Uygunluk Komitesi pratiği gösterilmiştir. Buna göre; Taraflar Toplantısı, Komite’nin âkit devletlerin raporlama faaliyetlerini yerine getirmedeki başarısızlığı nedeniyle Protokol’ün ilgili maddesine aykırılık oluşturduğuna ilişkin değerlendirmesini aldığı kararla kabul etmiştir. Komite de Taraflar Toplantısı’nın bu kararını, VAHS md 31/3 (a) kapsamında değerlendirilerek, âkit devletlerin Protokol hükümlerini yorumlama konusunda bir “anlaşma” teşkil edebileceğini ifade etmiştir. Bkz Report of the Compliance Committee on its twelfth meeting, ECE/MPWH/C.1/2015/4-EUDCE/1408105/1.10/2015/CC2/06. para 30. Ayrıca bkz. Anthony Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, (3th ed. 2013) Cambridge University Press, 213.

¹⁷⁹Attila Tanzi, Cesare Pitea, ‘Non-compliance Mechanisms: lessons learned and the way forward’ in Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements* (T.M.C. Asser Press 2009) 575; Fasoli and McGlone (n 14) 40-41; Churchill and Ulfstein (n 78) 641.

¹⁸⁰Pitea ‘Non-Compliance Procedure’ (n 130) 113; Loibl (n 40) 303; Daniel Bodansky, ‘Legally Binding versus Non-legally Binding Instruments’, in Scott Barrett, Carlo Carraro and Jaime de Melo (eds), *Towards a Workable and Effective Climate Regime* (CEPR Press, 2015) 155, 157. Ayrıca bkz. Samvel (n 69) 228. Bu çalışmada âkit devletlerin madde 9 ile uyumlu olmadığına ilişkin Komite’ye yapılan başvuruların bu devletler üzerinde bağlayıcı bir etkisinin olup olmadığını ampirik bir bakış ile değerlendirmiştir. Yaptığı değerlendirme sonucunda; âkit devletlerin %41’inin kendisi ile ilgili uygun olmama vakalarında ilerleme kaydettiği geri kalan %59’un ise Sözleşme ile uygunluk sürecinde hala yol katetmesi gerektiğini anlaşılmaktadır. Yazar, bu ampirik arka plan karşısında, bu etkiyi yaratan şeyin kararların bağlayıcı olduğunun tam olarak söylenemeyeceğini belirtmektedir. Samvel (n 69) 231. Halbuki; ampirik incelemeyle, kararların meşruiyeti hakkında objektif değerlendirme oldukça güçtür. Bkz Savaşan (n 32) 365. Dolayısıyla ampirik inceleme, kararların bağlayıcılığını ne doğrular ne de reddedecek nitelik taşıyacaktır.

¹⁸¹Samvel (n 69) 228.

hususlardır¹⁸². Bu nedenle, Komite kararlarının Taraflar Toplantısı tarafından onaylanması; sadece Aarhus Sözleşmesi'nin yorumlanmasında Sözleşme'nin bütünüyle birlikte değerlendirilecek *sonraki anlaşma veya uygulama* olarak nitelenebilir¹⁸³. Uluslararası Hukuk Komisyonu, insan hakları denetim mekanizmalarına yaklaşımında; denetim mekanizmasının bağlayıcı olduğu durumlarda, bu kararların devlet uygulamasını da beraberinde getireceğinden sonraki uygulama olarak kabul edileceği, denetim mekanizmasının bağlayıcı olmadığı durumlarda ise kararların, sonraki uygulama olarak kabul edilmelerinin âkit devletlerin karara yönelik eylemlerine ve kabulüne bağlı olduğu düşüncesindedir¹⁸⁴. Bu nedenle *sonraki anlaşma veya uygulama* olarak değerlendirileceğine yönelik anılan görüşler, Komite kararlarının normatif gücü hakkında bir kanaat oluşturmamalıdır.

Bir sözleşmede, *bağlayıcı etki doğuracak* şekilde o sözleşmenin ihlalini tespit etme yetkisi herhangi bir sözleşme organına verilmediği durumlarda; Taraflar Toplantısı veya Komite kararlarının normatif gücü hakkında bir yargıda bulunmak için, Taraflar Toplantısı'nın Komite kararını onaylayarak Komite'ye *yetkili yorum yapma yetkisi verip vermediği* ve Taraflar Toplantısı'nın *hukuk yapım yetkisinin* olup olmadığı değerlendirilmelidir.

1. Yetkili Yorum¹⁸⁵ ve Kararların Bağlayıcılığı

Uluslararası hukukta yorum; hukuki çerçevede hakları, yükümlülükleri ve ilgili diğer sonuçları belirlemek amacıyla metne ve diğer araçlara hem idrak hem de yaratıcılıkla anlam vermeye dayanan diğer bir deyişle hukuku konuşturan bir süreçtir¹⁸⁶.

Genel olarak kabul edilen kural, hukuk yapmaya yetkili olanın onu yorumlamaya da yetkili olacağıdır¹⁸⁷. Yetkili yorumda ise bir hukuk kuralının anlamını, hukuken bağlayıcı belirli bir mana oluşturmak amacıyla, yorumlama yetkisi meşru olarak kendisine verilmiş resmi (*de jure*) bir otorite vardır¹⁸⁸. Bu durumda sözleşme¹⁸⁹ tarafından açıkça yetkilendirilen otoritenin yorumu, sözleşmenin kurduğu sistem içinde bağlayıcı olacaktır¹⁹⁰.

¹⁸²Ceren Karagözoğlu, *İnsan Hakları Sözleşmelerinin Ülke Dışına Uygulanabilirliği Çerçevesinde Devletin Yetkisi ve Sorumluluğu* (Onikilevha Yayınları, 2023) 74.

¹⁸³Antartika'da balina avcılığına ilişkin kararda Divan; Uluslararası Balina Avcılığının Düzenlenmesi Sözleşmesi kapsamında kurulan ve âkit devletlere Sözleşme konu ve amacı kapsamında, balina veya balınacılık ile ilgili tavsiyelerde bulunmaya yetkili Uluslararası Balina Avcılığı Komisyonu'nun bu tavsiyelerinin bağlayıcı olmadığını, fakat fikir birliği yahut oy birliği hali söz konusuysa Sözleşme'nin yorumlanması ile ilgili değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Bkz. *Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening)* [2014] ICJ Rep 226, para 46.

¹⁸⁴Karagözoğlu (n 182) 80-81.

¹⁸⁵Otantik yorum (authentic interpretation) veya yetkili yorum (authoritative interpretation) kanun koyucu tarafından yapılan yorum olarak tanımlanabilir. Fakat modern yaklaşım yorumlama yetkisini yasama yetkisinden ayırmış ve onu bağımsız mahkemelere tahsis etmiştir. Tarihsel olarak otantik yorum (authentic interpretation) ile yetkili yorum (authoritative interpretation) aynı anlamda kullanılsa da öğretilerde bu sebep nedeniyle farklı anlamlara geldiği iddia edilmektedir. Günümüzde bir hukuk metnini yorumlama yetkisinin devredilebildiği görüşünden yola çıkarsak yetkili yorum, otantik yorumdan farklı olarak ayrıca devredilen yorumlama yetkisine de işaret edebilir. Bkz. Ingo Venzke, "Authoritative Interpretation" Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law, Amsterdam Law School Research Paper No. 2018-28 para.3, 10 ve 14. Doktrindeki bu farklı düşüncelere rağmen, bu bölümde kararların normatif etkisi irdelendiği ve bu iki terimin farklı anlamlar taşıyıp taşımadığına ilişkin tartışma çalışma açısından yararlı olmadığı için, "yetkili yorum" ile "otantik yorum" aynı anlamda kullanılmıştır.

¹⁸⁶Venzke (n 185) para 1.

¹⁸⁷"*Eius est interpretare legem cuius condere*", Question of Jaworzina (Polish-Czechoslovakian Frontier), PCIJ, Advisory Opinion of 6 December 1923, Series B, No. 8, s. 37. Dolayısıyla yetkili yorum, bir andlaşmanın âkit devletler tarafından yorumlanması olarak değerlendirilebilir. Böyle bir durumda ise; yetkili yorum otantik yorum ile aynı anlamdadır. Venzke (n 185) para.2.

¹⁸⁸Venzke (n 185) para.3.

¹⁸⁹Örneğin Montreal Protokolü madde 10/1ç

¹⁹⁰Churchill and Ulfstein (n 78) 641. Böyle bir durumda ise iki nokta önem arz etmektedir: Hali hazırda bir yargılamanın varlığı ve yetki aşımı (ultra vires) olup olmadığı. Bkz Venzke (n 185) para.10.

¹⁹¹Komite kararının Taraflar Toplantısı tarafından onaylanması ile *otantik/yetkili yorum* niteliği kazanacağına ve bu sayede bağlayıcı olacağına yönelik görüşler özellikle ACCC/C/2008/32 numaralı bildirimle ilişkin Komite kararına dayanmaktadır. Bkz. Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2008/32 (Part I) concerning compliance by the European Union, (24 August 2011) <<https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/CC-32/ece.mp.pp.c.1.2011.4.Add1.e.pdf>> (accessed: 27/09/2024) ve Findings and recommendations of the Compliance

Aarhus Sözleşmesi gibi Taraflar Toplantısı'na veya Komite'ye¹⁹¹ Sözleşme'yi yorumlama yetkisinin açıkça verilmemiş olduğu durumlarda sözleşmelerde yapılan yorumun yetkili yorum olarak kabul edilmesi için, kabul edilen yorum üzerinde mutabakatın oluşturulması¹⁹² ve daha sonraki uygulamalarda da bu yorumun değiştirilmemesi¹⁹³ gerekir. Taraflar Toplantısı'nın bu tür bir kararının hukuki etkisi, kararın içeriği ile de ilgili. Sözleşme hükümlerinin hukuki anlamını açığa çıkarır nitelikteki Komite kararlarının Taraflar Toplantısı tarafından oy birliği ile onaylanması¹⁹⁴, hukuken bağlayıcı bir mana tesis edebilir¹⁹⁵.

2. Taraflar Toplantısı'nın Hukuk Yapım Yetkisi ve Kararların Bağlayıcılığı

Aarhus Sözleşmesi'ne âkit devletlerin Sözleşme ile uygunluğunun izlenmesi konusunda, karşı önlem de dahil olmak üzere uyum konularında nihai kararı alma yetkisi Taraflar Toplantısı'na aittir¹⁹⁶. Taraflar Toplantısı bu uygun önlem alma yetkisini Karar 1/7'den, yani kendi kararından, almaktadır. Karar 1/7 ise hukuki dayanağını, Sözleşme'nin Taraflar Toplantısı'nın yetkilerini düzenlediği 10. maddesinden¹⁹⁷ değil; "uygunluğun gözden geçirilmesi" başlıklı 15. maddesinden¹⁹⁸ almaktadır. Halbuki Sözleşme, madde 15'te Taraflar Toplantısı'na sadece uygunluğu değerlendirmek üzere münazarasız, istişari nitelikte ve yargısal olmayan bir yapı kurma görevi vermektedir. Bir diğer deyişle; uygunluk sistemini kuran Taraflar Toplantısı'nın "Karar 1/7" kararı bağlayıcı gücünü Sözleşme'den- âkit devletlerin Taraflar Toplantısı'na bu görevi vermesinden- alsa da Taraflar Toplantısı'nın Sözleşme ile uygun olmayan devletler hakkında önlem alma yetkisi Sözleşme'de açıkça yer almamaktadır. Bu nedenle âkit devletler 10. madde ile Taraflar Toplantısı'na uygunluğu gözden

Committee with regard to communication ACCC/C/2008/32 (part II) concerning compliance by the European Union, (2 June 2017) <https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/CC-57/ece.mp.pp.c.1.2017.7.e.pdf> (accessed: 27/09/2024). AB kurum kararlarına mahkeme önünde itiraz eden gerçek ve tüzel kişilere karşı, AB mahkemelerinin bireysel ilgi (individual concern) kriterine başvurusu üzerine, AB'nin, Sözleşme ile uyumlu olmadığı iddia edilmiştir. Bkz ACCC/C/2008/32 (Part I) para 2. Komite, yaptığı değerlendirme neticesinde; Aarhus Tüzüğü'nün ve AB Adalet Divanı içtihatlarının Sözleşme'nin 9. maddesinin 3. ve 4. fıkralarında düzenlenen yükümlülüklerle uygun olmaması sebebiyle, AB'nin Sözleşme ile uyumlu olmadığına karar vermiş ve kararı, değerlendirilmesi için altıncı Taraflar Toplantısı'na sunmuştur Bkz. ACCC/C/2008/32 (Part II) para 122 ve Draft Decision VI/8f. AB Komisyonu'nun AB Konseyi'ne önerisinde, Komite değerlendirmelerinin Taraflar Toplantısı tarafından onaylanması halinde, Sözleşme'nin resmi yorumu (official interpretation) haline gelerek bağlayıcı olacağına işaret edilmiştir. Bkz Proposal for a Council Decision on the position to be adopted, on behalf of the European Union, at the sixth session of the Meeting of the Parties to the Aarhus Convention regarding compliance case ACCC/C/2008/32, COM (2017) 366, s. 6. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017PC0366&from=EN>, (accessed: 27/09/2024). Resmi yorum ifadesinin "otantik yorum" ifadesinden kaçınmak için kullanıldığına ilişkin görüş için bkz. Samvel (n 69) 230. Avrupa Konseyi aldığı kararda Komite kararının Taraflar Toplantısı tarafından onaylanmasının hukuki niteliği üzerinde durmamış fakat; güçler ayrılığı ilkesini dikkate alarak, yargı faaliyetleri ile ilgili AB Adalet Divanı'na talimat veya tavsiyelerde bulunamayacağı gerekçesiyle taslak kararı bu haliyle kabul etmeyerek, Taraflar Toplantısı'na bulguların onaylanması (endorses) yerine göz önüne alınmasını (take notes of) önermiştir. Bkz Council Decision (EU) 2017/1346 of 17 July 2017 on the position to be adopted, on behalf of the European Union, at the sixth session of the Meeting of the Parties to the Aarhus Convention as regards compliance case ACCC/C/2008/32. AB kendi uyumuna ilişkin yaptığı beyanında, güçler ayrılığı ilkesini vurgulayarak, aynı öneride bulunmuştur. Bkz the sixth session of the Meeting of the Parties, Uygunluk Mekanizması hakkında 7b numaralı gündem maddesi, https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/mop6/Statements_and_Comments/MOP-6-7b_Compliance-Draft_Decision_VI_8f_-_EU_MS_statement.pdf. (accessed: 27/09/2024). Fakat ileri sürülen bu argümanların, Taraflar Toplantısı'ndaki delegeler tarafından kabul görmemesi sebebiyle oy birliğine ulaşılamamış ve bu nedenle AB'nin Sözleşme ile uyumu bir sonraki Taraflar Toplantısı'na bırakılmıştır. Bkz Report of the sixth session of the Meeting of the Parties, ECE/MP.PP/2017/2, para 62. Yedinci Taraflar Toplantısı öncesinde, AB'nin alacağı pozisyona ilişkin AB Konseyi kararında ise ACCC/C/2008/32, ACCC/C/2015/128, ACCC/C/2013/96 ve ACCC/C/2014/121 numaralı başvuruların VII/8f kararıyla Taraflar Toplantısı'na sunulacağı ve Sözleşme'nin resmi yorumu (official interpretation) olarak âkit devletler ve Sözleşme organları için bağlayıcı olacağı ifade edilmiştir. Bkz. Council Decision (EU) 2021/227, para 5 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021D2271>>(accessed: 11/10/2024).

¹⁹²Vienna Convention on the Law of Treaties a Commentary, Oliver Dörr, Kristen Schmalenbach eds.(Springer 2012) 532, para 20.

¹⁹³Churchill and Ulfstein (n 78) 641.

¹⁹⁴Örneğin 'kamu otoritesi' için bkz ACCC/C/2004/01 (Kazakhstan) ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.1, para. 17; 'ilgili halk' için bkz. ACCC/C/2004/03 (Ukraine) ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.3 para 26; 'çevresel bilgi' için bkz ACCC/C/2007/21 (EU) ECE/MP.PP/C.1/2009/2/Add.1, para. 30 (b); 'ilgili kamu' için bkz ACCC/C/2004/03 (Ukraine) ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.3, para. 26.

¹⁹⁵Fasoli and McGlone (n 14) 38-39.

¹⁹⁶Taraflar Toplantısı, ayrıca Komite'den âkit devletlerin genel olarak Sözleşme ile uygunluğuna dair rapor hazırlamasını da isteyebilir. Bkz. Decision I/7, Annex, para 13 (b).

¹⁹⁷"...Taraflar Toplantısı âkit devletlerin düzenli olarak sunacağı raporlar temelinde Sözleşme'ye uygunluğu sürekli gözden geçirecektir..." (" At their meetings, the Parties shall keep under continuous review the implementation of this Convention on the basis of regular reporting by the Parties...")

¹⁹⁸"Taraflar Toplantısı; mutabakat temelinde bu Sözleşme hükümlerine uyumun değerlendirilmesi için münazarasız/çekişmesiz (non-confrontational), yargısal olmayan, istişari yapıda ve isteğe bağlı düzenlemeler tesis edecektir". ("The Meeting of the Parties shall establish, on a consensus basis, optional arrangements of a non-confrontational, non-judicial and consultative nature for reviewing compliance with the provisions of this Convention...")

geçirme konusunda bir rıza göstermiş fakat Sözleşme ile uygun olmayan âkit devletler hakkında gerekli önlem alma konusunda Taraflar Toplantısı'nı yetkilendirmemiştir diyebiliriz. Bu noktada hukuki gücünü direkt Sözleşme'den almayan önlem alma yetkisi ve dolayısıyla önleme dair kararların bağlayıcılığı tartışmaya açıktır¹⁹⁹.

Çok taraflı çevre sözleşmelerinin oluşturdukları rejimin geliştirilmesinde, örneğin ilgili sözleşmelerin değiştirilmesi söz konusu olduğunda veya sözleşmeye ek protokol kabul edilmesi gerektiğinde, taraflar toplantısını veya konferansını oluşturan âkit devletlerin *ortak rızası* büyük önem taşır²⁰⁰. Bir sözleşmenin, taraflar toplantısı veya konferansı gibi üst organlara karar verme yetkisi tanınması, âkit devletlerin bu üst organlara karar verme yetkisi tanınması konusundaki *ortak rızalarının* varlığını gösterir²⁰¹. Rızanın açıkça bulunmamasına ilişkin, yani Sözleşme'de Sözleşme organının kararlarının bağlayıcılığına ilişkin bir düzenlemenin bulunmadığı durumda, öğretideki genel kabul edilen²⁰² değerlendirme kararların bağlayıcı olmayacağı yönünde olsa da farklı yaklaşımlar da mevcuttur²⁰³.

Öğretideki ilk yaklaşımın temelinde, çok taraflı çevre sözleşmelerinin farklı hukuk yapım yöntemleri kullanması neticesinde taraflar toplantısının/konferansının da bu farklı hukuk yapım sürecinde farklı rollerinin bulunduğu düşüncesi yatmaktadır. Âkit devletlerden meydana gelen taraflar toplantısının-

¹⁹⁹İlk Taraflar Toplantısı'nda ABD'nin, uygunluk mekanizması ve tüm müzakere süreçlerine ilişkin yaptığı ve rapora eklenmesini istediği açıklamada Sözleşme'de belirlenen uygunluk mekanizmasının özel bir anlaşmanın ürünü olduğu, belirli bir bağlamda âkit devletler arasında kullanılmak üzere kabul edildiği, diğer bölgesel ve çok taraflı çevre sözleşmelerine emsal kabul edilmediği belirtilmiştir. Bkz. Meeting of the Parties to the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, Report of The First Meeting Of The Parties, U.N. Doc. ECE/MP.PP/2, Annex, 17 December 2002, para.5. ABD tarafından Sözleşme'de uygunluk mekanizmasının münazarasız/çekimsiz ve istişari nitelikte olduğuna yönelik hükmün aksine, mekanizmanın uygunsuzluk kararı verme, ihtar etme ve âkit tarafların hak ve imtiyazlarını askıya alma gibi önlemlerinin amaçlanan münazarasız veya yargısal nitelikte olmama özelliği ile tezatlık göstereceği ve mekanizmanın işleyişinde, sivil toplum örgütlerinin âkit devletten daha avantajlı bir konuma sahip olabileceği ifade edilmiştir. ABD'ye göre Taraflar Toplantısı'nın sözleşmeye uygun olmayan âkit tarafa tanınan hak ve ayrıcalıkların askıya alınmasına ilişkin yetkisinin, Sözleşme'de belirlenmiş bir hukuki dayanağı bulunmamaktadır. Ayrıca ABD, hakların askıya alınması ile kastedilenin *Taraflar Toplantısı'nda oy kullanmadan mahrum bırakılmak* ise VAHS madde 60'ın bu şekilde kullanılmasını emsal olarak kabul etmediklerini ifade etmiştir. Bunlara ek olarak Aarhus Uygunluk Mekanizması'nın, âkit devletin uygun olmama durumunda Taraflar Toplantısı'nın "uygunsuzluğa ilişkin sonuçları yayınlama", "uyarıda bulunma" ve "özel hak ve ayrıcalıklarını askıya alma" gibi önlemleri alma yetkisi ve sivil toplum kuruluşlarına sağlanan imkanlar nedeniyle münazaralı ve çatışmacı olmayan özellikte görülmesinin zor olduğunu belirtmiştir. Bkz. Meeting of the Parties to the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, Report of The First Meeting Of The Parties, U.N. Doc. ECE/MP.PP/2, Annex, 17 December 2002, para.10.

²⁰⁰Brunnée Procedure and Substance (n 33) 186.

²⁰¹Öğretide rızanın veya âkit devletlerin niyetlerinin görünüş biçimi olarak iki unsura işaret edilmektedir. Bkz. Malgosia Fitzmaurice 'Non-Compliance Procedures and the Law of Treaties' in Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements* (T.M.C. Asser Press 2009) 464. İlk unsur; sözleşmede kullanılan ifadelerdir. Bkz. Bodansky (n 180) 158. Örneğin; Montreal Protokolü'nde, Protokol eklerinde belirtilen ozon tüketme potansiyellerinde değişiklik yapıp yapılmayacağı veya yapılacaksa bu değişikliğin ne olacağı hususunun âkit devletler tarafından kararlaştırılacağı ifade edilmiştir. Âkit devletler bu kararı uzlaşa ile alırlar. Fakat uzlaşa ile karar alınmadığı durumlarda, âkit devletler üçte iki çoğunluk ile bu kararı alabilir. Bu kararın alınmasında tüm tarafların rızasının olmamasına rağmen, *karar tüm âkit devletler için bağlayıcıdır* (bkz. Montreal Protokolü madde 2/9 (a), (c) ve (d)). Bu durum ozon tüketim potansiyellerinin Taraflar Konferansı tarafından ayarlanması hususunda âkit devletlerin *genel rızasının* varlığı olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Jutta Brunnée, 'Reweaving the Fabric of International Law? Patterns of Consent in Environmental Framework Agreements' in Rüdiger Wolfrum, Volker Röben, (eds) *Developments of International Law in Treaty Making* (Springer 2005) 101, 110. Bir diğer örnek Kyoto Protokolü madde 17'de "*kurallar*" ifadesinin kullanılmasıdır. Kyoto Protokolü'nün Taraflar Toplantısı'na *kurallar* koyma yetkisi verdiği ve "kural" kelime seçiminin bağlayıcılığı çağrıştırması sebebiyle, emisyon ticaretine ilişkin kararlarının da bağlayıcı olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Geir Ulfstein, 'Reweaving the Fabric of International Law? Patterns of Consent in Environmental Framework Agreements, Comment by Geir Ulfstein' in Rüdiger Wolfrum, Volker Röben, (eds) *Developments of International Law in Treaty Making* (Springer 2005) 145, 148. Öğretide rızanın veya âkit devletlerin niyetlerinin görünüş biçimi olarak değerlendirilen ikinci unsur ise; oy birliği ile alınan Taraflar Toplantısı/ Konferansı kararında kullanılan ifadelerdir. Bkz. Churchill and Ulfstein (n 78) 640.

²⁰²Martti Koskeniemi, 'Breach of Treaty or Non-Compliance? Reflections on the Enforcement of the Montreal Protocol' (1992) 3 (1) *Yearbook of International Environmental Law* 123, 146; Jutta Brunnée, 'COPing with Consent: Law-Making Under Multilateral Environmental Agreements' (2002) 15, *Leiden Journal of International Law* 1, 32.

²⁰³Öğretide Taraflar Toplantısı/Konferansının hukuk yapım yetkisi üçe ayrılmaktadır. Örneğin, Jutta Brunnée Taraflar Toplantısı/Konferansı'nın hukuk yapım süreçlerini şu şekilde üçe ayırır: Çerçeve andlaşma veya protokollerin kabulü de dahil olmak üzere *rızanın* resmi olarak açıklanmasına (formal consent) dayalı hukuk yapım süreci (law-making involving formal consent), rızanın *başka yollarla* ifade edildiği hukuk yapım süreci (law-making through others means to express consent) ve bağlayıcı Taraflar Konferansı kararı yoluyla hukuk yapım süreci veya *de facto* hukuk yapımı (law-making through binding COP decision or de facto law-making). Bkz. Brunnée 'Patterns of Consent' (n 201) 110. Benzer şekilde Malgosia Fitzmaurice ise, Taraflar Konferansı/ Toplantısı kararlarının hukuki niteliğine ilişkin üç teorinin olduğunu ifade etmektedir: Âkit devletlerin niyetlerini temel alarak Taraflar Toplantısı/Konferansına kararlarına bağlayıcılık atfeden teoriler, kararların bağlayıcılıkları için andlaşmalar hukuku dışında *alternatif bir temel arayan* görüşler ve kararlar için *de facto bağlayıcılık* gibi bir ara statü atfeden teoriler. Bkz. Fitzmaurice 'Non-Compliance Procedures' (n 201) 464.

başlangıçta geleneksel andlaşmalar hukuku araçlarıyla oluşturulan bir *forum* niteliğinde olması nedeniyle bir sözleşmenin değişmesi ve protokoller veya ekler ile geliştirilmesi sürecinde konvansiyonel andlaşmalar hukukunun gerektirdiği adımları yerine getirmeden, kendi işlemleriyle *de facto* hukuk yapım faaliyetinde bulunabileceği iddia edilmektedir²⁰⁴.

Diğer yaklaşım ise çok taraflı çevre sözleşmelerinin yönetim organlarına uluslararası örgütler hukukunun uygulanabileceğine ilişkindir²⁰⁵. Öğretideki bu yaklaşım, çok taraflı çevre sözleşmesi yönetim organı olan taraflar konferansı/toplantısı ile uluslararası örgüt arasında benzerlikler üzerinden bir analoji²⁰⁶ kurarak, bu organların sözleşmenin usul kurallarına göre hukuki niteliği açık olmayan kararlarının hukuki niteliğine ilişkin karine olarak değerlendirmek için²⁰⁷, uluslararası örgütler hukukundaki “zımnı yetki” (implied powers) doktrininden yararlanmaktadırlar²⁰⁸.

Bu yaklaşımda, taraflar konferansı/toplantısı gibi yönetim organlarının kararlarının normatif niteliği, bu kararların sözleşmenin iç işleyişine yönelik olması (*internal law-making*) ile maddi hükümlerine yönelik olması (*substantive law-making*) bakımından farklılık gösterir²⁰⁹. Alınan kararların maddi hükümlere yönelik olması durumunda, bu kararlar âkit devlete yükümlülük doğuracağı için, taraflar konferansı/toplantısının bu nitelikte bir kararı için, hukuk yapım yetkisinin sözleşmeye açıkça dayalı bir temele ihtiyacı vardır. Her ne kadar bu kararların arasındaki ayrım sözleşmeden sözleşmeye ve karardan karara değişiklik gösterse de- ve bu ayrımı yapmak için her kararın ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekse de- âkit devletlerin sözleşme kapsamındaki asli yükümlülükleri üzerinde doğrudan etkisi olan kararların iç işleyişe yönelik olarak değerlendirilmeyeceği söylenebilir²¹⁰. Dolayısıyla bu yaklaşım âkit devletlerin bireysel yükümlülükleri doğrudan

²⁰⁴Örneğin Kyoto Protokolü uygunluk sisteminde bağlayıcı sonuç doğuracak Usul ve Mekanizmaların yine bu Protokol’ün değişikliği ile kabul edileceği ifade edilse de ilgili Usul ve Mekanizma, Protokol’ün değişikliği ile değil, Taraflar Konferansı kararıyla uygulamaya konmuştur. (Bkz Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol on its first session, FCCC/KP/CMP/2005/8/Add.3, Değerlendirme için bkz Anlar Güneş, (n 105) 71; Savaşan (n 32) 376. Diğer bir deyişle, VAHS’de düzenlenen bağlanma yöntemlerinden farklı bir yöntemle âkit devletler, Taraflar Konferansı kararı ile kendileri için bağlayıcı sonuç doğuracak Usul ve Mekanizmanın kurulmasını kabul etmiştir. Ayrıca, Kyoto Protokolü madde 17’de âkit devletlerin taahhütlerini yerine getirmelerine yardımcı olmak amacıyla, Taraflar Konferansı’nın uluslararası emisyon ticaretine ilişkin kuralları belirleyebileceği ve emisyon ticaretine girebileceği ifade edilmiş, fakat bunun nasıl bir sistemle olacağı belirtilmemiştir. Bu durum ise öğretide Protokol’ün yarattığı hukuki rejim için önemli detayların Taraflar Konferansı kararına bırakıldığı şeklinde değerlendirilmiş ve Taraflar Konferansı’nın *de facto* hukuk oluşturma yetkisi olarak yorumlamıştır. Bkz Brunnée ‘COPing with Consent’ (n 202) 30-31. Yazar, Kyoto Protokolü çerçevesinde ortaya konulan hukuki rejimi geliştirmek için genel olarak Taraflar Konferansı’nın görevlendirildiğini ve Protokol çerçevesinde Taraflar Konferansı’nın görüş birliğiyle aldığı kararlara katılımının dışında, âkit devletlerin müteakip ayrı bir onay adımı takip etmeyen bir uygulamanın geliştiği tespitinde bulunarak, bu süreci *de facto hukuk yapımı* olarak ifade etmektedir. Bkz Brunnée ‘Patterns of Consent’ (n 201) 111-114.

²⁰⁵Churchill and Ulfstein (n 78) 623-659; Ulfstein, ‘Reweaving the Fabric of International Law?’ (n 201) 150. Fakat öğretideki bu yaklaşımı savunanların, taraflar konferansı/toplantısının bir uluslararası örgüt olarak nitelendirmediği unutulmamalıdır. Bkz. Fitzmaurice ‘Non-Compliance Procedures’ (n 201) 466.

²⁰⁶“Geleneksel uluslararası örgütler ile bağımsız andlaşma organları (*autonomous treaty institutions*) arasında önemli ölçüde örtüşme vardır. Bunlar arasında kanun yapma ve bunları uygulama rolleri bakımından kesin bir ayırım yapmak yanıltıcı olacaktır”. Bkz. Birnie, Boyle and Redgwell (n 34) 45. “Pek çok çevre sözleşmesi, sözleşmenin uygulanması, geliştirilmesi ve gözden geçirilmesi için kurumsal düzenlemeler kurar. Bu kurumsal düzenlemeler de 1992 Oskar Sözleşmesi tarafından kurulan daimi Komisyon’dan ...Taraflar Toplantısı’na kadar pek çok farklı biçim ve isimde olabilir. Ayrıca her bir sözleşme organizasyonu bir sekreteryaya da sahiptir. Bu kurumsal düzenleme aslında uluslararası örgüttür. Uluslararası hukuki statüye, usul kurallarına, üyeliğe, uyumsuzluk çözümü, karar verme ve yaptırım yetkilerine sahiptir. Eylemleri aracılığıyla âkit devletlere, hukuku bağlayıcı olan veya bağlayıcı olmayan tavsiyelere kadar çeşitli sorumluluklar yükler” bkz Sands, Peel, Fabra and McKenzie (n 2) 88-89; Churchill and Ulfstein (n 78) 633.

²⁰⁷Churchill and Ulfstein (n 78) 633-634.

²⁰⁸“Uluslararası örgütlere verilen yetkiler, normalde kurucu belgelerinde açıkça ifade edilir. Bununla birlikte, uluslararası yaşam, uluslararası örgütlerin amaçlarını gerçekleştirmek için faaliyetlerini yöneten temel belgelerde açıkça öngörülmemiş ikincil yetkilere sahip olmaları gerekliliğine işaret edebilir. Dolayısıyla, uluslararası örgütlerin zımnı yetki (implied powers) olarak bilinen bu yetkileri kullanabileceği genellikle kabul görür.” Bkz Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, (Advisory Opinion) [1996] ICJ Rep 66, para 25. Örgütlerin zımnı yetkileri, kurucu belgelerde açıkça belirtilmeyen, ancak örgütün işleviyle birlikte sahip olduğu yetkililerdir. Geleneksel yaklaşım söz konusu olduğunda, uluslararası örgütler hukuku, örgütü kuran antlaşmanın amaç ve hedefini vurgulayan etkili bir yorumunun benimsendiği bir “zımnı yetkiler” doktrini geliştirmiştir.

²⁰⁹Ulfstein, ‘Reweaving the Fabric of International Law?’ (n 201) 149. Taraflar toplantısının/konferansının iç işleyişine yönelik yetkilerine örnek olarak usul kuralları oluşturma, finansal düzenlemelerde bulunma, yardımcı organ ve sekreteryaya kurma genel yetkileri örnek gösterilebilir. Bkz Churchill and Ulfstein (n 78) 626 ve 631.

²¹⁰Ulfstein, ‘Reweaving the Fabric of International Law?’ (n 201) 148-150. Örneğin Yazar Kyoto Protokolü’nün madde 17’de Taraflar Konferansı’na yetki verdiğinden bahisle ve Taraflar Konferansı’nın emisyon ticaretine ilişkin kararlarının, âkit devletler üzerinde bağlayıcı olarak değerlendirilmeyeceği âkit devletin Protokol’ün 3. maddesinde yükümlülüklerine riayet edip etmediğinin belirlenimin çok zor olacağı düşüncesine dayanarak, bu

etkiledikleri ölçüde uygunluk sistemi içinde verilen kararlara uygulanamaz²¹¹. Fakat, taraflar toplantısı/konferansının asli yükümlülüklerin ihlali halinde yaptırım uygulama yetkisi ve kararı da bu iç işleyişe yönelik kararlar olarak değerlendirilmektedir²¹².

Aarhus Sözleşmesi bakımından ise Taraflar Toplantısı'nın Sözleşme ile uygun olmayan âkit devlet hakkında alacağı önleme dair kararlarının bağlayıcılığının değerlendirilmesi için, yukarıda bahsedilen *zımnî yetki* analojisinden yararlanılabilir. Buna göre; bu kararın bağlayıcılığı, kararın Sözleşme'nin iç işleyişine yönelik olması veya maddi hükümlerine yönelik olması bakımından farklılık gösterecektir.

Taraflar Toplantısı'nın *zorlayıcı* bir özellik taşıyabilecek tek tedbiri, Sözleşme kapsamında tanınan özel hak ve ayrıcalıkların askıya alınmasıdır²¹³. Bu tedbire göre; bir andlaşmanın işleyişinin askıya alınmasına ilişkin uluslararası hukukun öngördüğü kuralara uygun bir şekilde, Sözleşme kapsamında âkit devletlere tanınan özel hak ve ayrıcalıklar askıya alınabilir. Burada askıya alınacak hak ve ayrıcalıkların ne olabileceği, Sözleşme'de veya bu tedbirlerin yer aldığı Karar I/7'de açıkça ifade edilmemiştir.

Âkit devlete tanınan *özel hak ve ayrıcalıklar* özellikle o âkit devlete verilmesi sebebiyle, Sözleşme ile verilen genel hak ve ayrıcalıklardan ayrı değerlendirilmelidir. Bu durumda; Sözleşme madde 10/2 (h) hükmü gereğince kurulan yardımcı organ üyeliği veya başkanlığı, usul kurallarına²¹⁴ dayanarak oluşturulan Büro üyeliği yahut Taraflar Toplantısı'nın özel olarak bir âkit devlete hak veya ayrıcalık tanınması²¹⁵, o âkit devlete *tanınan özel hak ve ayrıcalık* olarak değerlendirilebilir²¹⁶. Sözleşme'nin âkit devletlere tanıdığı bir başka hak, madde 11/1'de düzenlenen oy verme hakkı olup tüm devletlere tanındığı için tedbir olarak askıya alınabilecek *özel hak ve ayrıcalıklardan* biri olarak değerlendirilemez²¹⁷.

Bu önlemede dikkat edilmesi gereken bir başka durum da “Sözleşme kapsamında tanınan özel hak ve ayrıcalıkların askıya alınması”nın ancak *bir andlaşmanın işleyişinin askıya alınmasına yönelik geçerli uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak* yapılabileceğidir. *Geçerli uluslararası hukuk* kuralından kastedilen uluslararası andlaşmalar hukuku ve devletin sorumluluğuna ilişkin genel uluslararası hukuk kurallarıdır²¹⁸.

VAHS madde 60'a göre; çok taraflı bir andlaşmanın âkit devletler tarafından ihlal edildiği durumda; tüm âkit devletlerin oy birliği ve ihlalden bizzat etkilenen âkit devletin bu hakkı kullanması durumları haricinde, diğer bir âkit devletin ihlale başvurma hakkı sadece “esaslı ihlal”²¹⁹ durumuyla sınırlıdır²²⁰. Dolayısıyla Sözleşme kapsamında tanınan özel hak ve ayrıcalıkların askıya alınması, ancak Sözleşme'nin esaslı ihlali

kararların maddi bir anlam taşımayıp iç işleyişe yönelik kararlar olduğu görüşündedir. Bu nedenle bu kararlar, Taraflar Konferansı, Sekreteryaya ve yan organlar için bağlayıcı olacaktır. Dolayısıyla, âkit devletlerin bu Sözleşme organlarındaki faaliyetlerinde de bu kararlara uymaları gerekir.

²¹¹Fitzmaurice ‘Non-Compliance Procedures’ (n 201) 467.

²¹²Churchill and Ulfstein (n 78) 646.

²¹³Taraflar Toplantısı'nın açık bir şekilde Sözleşme tarafından yetkilendirilmeden bağlayıcı önlem alınamayacağına ilişkin değerlendirmenin özel hak ve ayrıcalıkların askıya alınması önlemi üzerinden yapılması, bu önlemin zorlayıcı nitelikte olabilecek tek önlem olması nedeniyle.

²¹⁴Report of The First Meeting of The Parties, Addendum, Decision I/1 Rules of Procedure, ECE/MP.PP/2/Add.2.

²¹⁵Brunnêe ‘COPing with Consent’ (n 202) 29.

²¹⁶Koester, ‘Aarhus Convention’ (n 25) 211.

²¹⁷Koester, ‘Aarhus Convention’ (n 25) 212.

²¹⁸Pitea ‘Non-Compliance Procedure’ (n 130) 109; Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 60; Koskeniemi (n 202) 134. Sadece uluslararası andlaşmalar hukuku, özellikle VAHS md 60, olduğuna ilişkin değerlendirme için bkz. Fasoli and McGlone (n 14) 37.

²¹⁹VAHS md 60 âkit devletlere sözleşmeyi askıya almak veya feshetmek için esaslı ihlali ileri sürme hakkı tanınmasının teamül hukuku olduğuna ilişkin bkz Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) (Advisory Opinion) [1971] ICJ Rep 16 para 94.

²²⁰Çevre Sözleşmeleri'nin bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilmeyeceğine ilişkin görüş için bkz bkz Koskeniemi (n 202) 138. VAHS madde 60/5 hükmünde sözleşmelerin esaslı şekilde ihlali nedeniyle sona erdirilmesine ilişkin hükümler, insancıl nitelikteki sözleşmelerde yer alan kişilerin korunmasına dair hükümlere uygulanamayacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle âkit devletin Sözleşme'ye uygunsuzluk hali nedeniyle, Sözleşme'de düzenlenen maddi hakların askıya alınması bu haklardan yararlanan kişilerin halk olması nedeniyle gereği mümkün değildir. Ancak, âkit devletin oy hakkı veya toplantılara katılma hakkı gibi Sözleşme'den kaynaklanan diğer maddi olmayan haklar bu kapsamda değerlendirilebilir.

durumları için geçerlidir. Fakat, Taraflar Toplantısı oy birliğine ulaşamadığı durumlarda, hazır bulunan ve oy kullanan âkit devletlerin dörtte üç çoğunluğu ile de karar alabilir²²¹.

Dolayısıyla Sözleşme *andlaşmanın işleyişinin askıya alınmasına ilişkin* ayrı bir oylama düzenlemesine²²² sahip olduğu için; özel hak ve ayrıcalıklarının askıya alınabilmesi sadece “esaslı ihlal” ile sınırlı olsa da oy birliği gerekmemektedir.

Nitekim Taraflar Toplantısı’nın Belarus’un özel hak ve ayrıcalıklarının askıya alınması yönündeki kararının ardından²²³ Komite tarafından hazırlanan kararın uygulanmasına ilişkin taslak raporda; Taraflar Toplantısı kararının Belarus’un Sözleşme tarafından tüm âkit devletlere tanınan haklarının askıya alınmadığı, Sözleşme vasıtasıyla sahip olduğu büro üyeliği veya toplantılara ev sahipliği yapma hakkı gibi *özel imtiyazların* askıya alındığı ifade edilmiştir²²⁴.

Büro üyeliği ve toplantılara ev sahipliği yapma gibi özel imtiyazlar, Sözleşme’nin maddi hükümleri ile ilgili olmayıp iç düzenine ilişkindir. Sözleşme’nin en zorlayıcı nitelikte değerlendirilebilecek özel hak ve ayrıcalıkların askıya alınması tedbiri de bu nedenlerle bağlayıcı olarak değerlendirilmelidir²²⁵.

B. Uygunluğa İlişkin Kararlar ve Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri İlişkisi

Çok taraflı çevre sözleşmeleri, diğer sözleşmelerde olduğu gibi, sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerin ihlali durumunda, uyuşmazlıkların mahkemede veya tahkim önünde çözülmesine izin veren hükümler içerir. Sözleşme madde 16’ya göre: iki veya daha fazla âkit devlet arasında Sözleşme’nin yorumlanması veya uygulanması meselesi hakkında bir uyuşmazlık ortaya çıktığında, müzakere veya diğer başka bir yöntem ile uyuşmazlığa çözüm bulunamadığı takdirde, uyuşmazlığa ya Uluslararası Adalet Divanı ya da Sözleşme ekinde²²⁶ belirtilen usule göre düzenlenen tahkim mahkemesi ile çözüm aranır. Eğer uyuşmazlık tarafları her iki çözüm yöntemini de kabul etmiş ise, aksi kararlaştırılmadıkça, Divan uyuşmazlığı çözmeye yetkilidir. Bununla birlikte çok taraflı çevre sözleşmeleri, genellikle, uygunluk sistemlerinin uyuşmazlıkların çözüm yöntemine hâlel getirmeyeceğine ilişkin düzenlemeler de içerir²²⁷. Aarhus Sözleşmesi’nde ise uygunluğun incelenmesi usullerinin uyuşmazlık çözüm yöntemlerine ilişkin hükme hâlel getirmeyeceği Sözleşme’de değil, uygunluk sistemini kuran Taraflar Toplantısı kararında düzenlenmiştir²²⁸.

Sözleşme’nin yorumlanması ve uygulanmasında karşılaşılan uyuşmazlık, aynı zamanda Komite tarafından da incelenebilecek bir uygunsuzluk vakası olabilir. Dolayısıyla Sözleşme ile uygun olmadığı iddia edilen âkit devlet, kendisini her iki sürecin de içinde bulabilir. Fakat hâlel getirmeyeceği ifadesi, uygunluk sistemi ile uyuşmazlık çözüm yöntemleri arasındaki ilişkiyi açıklamamaktadır²²⁹. Bu durumda Komite veya

²²¹Report of The First Meeting of The Parties, Addendum, Decision I/1 Rules of Procedure, ECE/MP.PP/2/Add.2. Kural 35/1-2.

²²²Koskenniemi (n 202) 136. Yazar, özel bir hukuki rejimin varlığı durumunda karşı önlem almaya ilişkin genel uluslararası hukuk kuralının ikincil rol oynadığını ve âkit devletlerin ilk olarak sözleşmeye özgü mekanizmaları kullanması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak sözleşmeye özgü düzenlemelerin yetersizliği durumunda genel uluslararası hukuk kuralları uyarınca önlemler alınabilir. Sözleşmeye özgü önlemlerin yetersizliği, sözleşmeye özgü düzenlemelerin kullanılmasının yetersiz olduğu ve bu usullerin kullanılması devam ederken hukuka aykırı davranışın da devam ettiği durumlar şeklinde örneklendirilebilir.

²²³Decision VII/8C Compliance by Belarus with its obligations under the Convention, ECE/MP.PP/2021/2/Add.1. para 7.

²²⁴Draft report on the implementation of paragraph 7 of decision VII/8c on compliance by Belarus with its obligations under the Convention. Bkz https://unece.org/sites/default/files/2022-01/Draft_report_on_para_7_decision_VII.8c_for_comment.pdf. (accessed 02/10/2024).

²²⁵Sözleşme yoluyla kurulan ilişkilere dair temel ilkelerden biri kendi yükümlülüklerini reddeden veya yerine getirmeyen âkit devletin, sözleşmeden elde ettiğini iddia ettiği hakları elinde tutmasının kabul edilemeyeceğidir. Bkz Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) (Advisory Opinion) [1971] ICJ Rep 16 para. 91. Dolayısıyla Taraflar Toplantısı’nın daha önce verdiği hak ve ayrıcalıkları geri alması, yetki aşımı olarak da değerlendirilemez.

²²⁶Aarhus Sözleşmesi Ek II, <<https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1998-Aarhus-Convention-Annex-II.pdf>>. (accessed 02/09/2024).

²²⁷Treves (n 6) 505.

²²⁸Bkz. Decision I/7, Annex, para 38.

²²⁹Tanaka, *Peaceful Settlement* (n 40) 330; Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 44.

Taraflar Toplantısı tarafından bir olayın incelenmesi, o olay hakkında âkit devletin uyuşmazlık çözüm yoluna başvurmaya engel midir? Yahut tersini düşünersek uyuşmazlık çözüm yollarından birine başvurulması o olayın Komite veya Taraflar Toplantısı tarafından ele alınmasına engel olur mu? Aralarında bir hiyerarşi var mıdır? Bu noktada, iyi niyetli davranma yükümlülüğü gereği; ilk ihtimalde, uyuşmazlık çözüm yoluna başvurulmadan önce yargısal olmayan usul tüketilmeli; ikinci ihtimalde ise Komite, âkit devletin Sözleşme'ye uyumuna ilişkin olarak mahkeme veya hakemin kararında yer alan bulguları dikkate almalıdır²³⁰.

Müzakere, görüşme, arabuluculuk ve uzlaşma gibi yöntemler ile Komite'nin değerlendirmesi de eş zamanlık gösterebilir²³¹. Uluslararası hukukta, "müzakere" ile "yargı süreci" uyuşmazlıkların barışçıl çözümünde BM Şartı'nın 33. maddesinde birlikte yer almaktadır. Dolayısıyla yargılama sırasında devletler arasında müzakerelerin aktif olarak sürdürülmesi hukuken mahkemenin yargısal işlevini yerine getirmesi önünde bir engel değildir²³². Bu nedenle, yargısal bir nitelik taşımayan Komite tarafından âkit devletin uygunluğunun incelenmesi de bir engel oluşturmaz²³³.

Âkit devlet, Komite kararına katılmadığı takdirde konuyu Sözleşme'nin yorumlanması veya uygulanması ile ilgili hukuki anlaşmazlık olarak nitelendirerek uyuşmazlık çözüm yollarına başvurabilir. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere, Komite'nin yetkisi oldukça sınırlıdır ve alacağı önlemler âkit devlet ile istişareye dayalıdır. Bu durumda, Komite'ye yapılan başvurular *derdest/ sub judice* nitelikte olmadığı gibi Komite'nin verdiği kararlar da *kesin hüküm/res judicata* nitelikte olmayacaktır²³⁴. Bu nedenle uyuşmazlık çözüm yöntemleri, uygunluk sisteminin aldıkları kararın bozulması talebiyle başvurulacak bir *üst yargı organı veya temyiz mercii* değildir²³⁵. Dolayısıyla da bir hakemlik veya yargı organının kararı, uygunluk sisteminin dostane bir çözüme ulaşma girişimlerine müsaade edecektir²³⁶.

Sonuç

Çevrenin muhafazasının yıkıcı bir sorun haline gelmesiyle beraber, bu sorunun çözümü için giderek artan sayıda çok taraflı çevre andlaşma akdedilmiş ve bu sözleşmelere âkit devletlerin uygunluğunun denetimi ihtiyacı doğmuştur. Bu denetim ihtiyacına cevap olabilecek mekanizmalar ise uluslararası çevre hukukunun kendine özgü özellikleri nedeniyle proaktif bir yaklaşımla kolektif bir denetimi gerekli kılmaktadır. Bugün, çok taraflı çevre sözleşmelerinde genellikle, âkit devletlerin sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmedikleri durumlarda kolektif denetim uygulayarak çözüm bulmak amacıyla uygunluk sistemlerine yer verdiklerini görebiliriz. İnsan hakları ile çevre haklarının bu usule ilişkin kesişim noktasında yer alan Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Süreçlerine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi ise, gerçek ve tüzel kişilere âkit devletlerin Sözleşme'den doğan yükümlülüklerine riayet edip etmediği iddiasıyla başvuru hakkı tanıyan sıra dışı uygunluk sistemiyle diğer uygunluk sistemlerinden ayrılmaktadır.

Öğretide pek çok sebeple Sözleşme'nin uygunluk sisteminin *mahkeme benzeri yapıya (quasi-judicial body) dönüşebileceğini* veya kararlarının *"yumuşak hukuk kurallarından daha fazlası"* olabileceği ifade

²³⁰Pitea, 'Procedures and Mechanisms' (n 24) 242.

²³¹Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 49.

²³²*Aegean Sea Continental Shelf, Judgment, (Greece v. Turkey)* [1978] ICJ Rep 3, para. 29.

²³³Fakat diplomatik çözüm yöntemlerinin devam ettiği sırada Komite'ye başvurma, bu tür diplomatik araçların temelindeki iyi niyeti tehlikeye düşürebilir. Bkz Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 48-49.

²³⁴Ulfstein, 'Dispute Resolution' (n 3) 128; Koester, 'Aarhus Convention' (n 25) 213. Montreal Protokolü bakımından; kesin hükme ilişkin yetkinin Uygulama Komitesi'ne ait olmadığını bu yetkinin Protokol'e tam uyum sağlama görevi verilen Taraflar Toplantısı'na ait olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Montreal Protokolü Uygulama Komitesi'nin yargı organı değil siyasi bir organ olduğunu ileri sürmektedir. Fitzmaurice and Redgwell (n 45) 48. Benzer şekilde; "...a matter is not sub judice if discussed, nor res judicata if decided by a political organ..." Koskenniemi (n 202) 157.

²³⁵Ulfstein, 'Dispute Resolution' (n 3) 122.

²³⁶Koskenniemi (n 202) 159.

edilmiştir. Dolayısıyla öğretilerdeki bu yaklaşımın değerlendirilmesi bu kararların normatif gücüne ilişkin incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu nedenle kararların normatif gücü de bağlayıcılık ve uyumsuzluk çözüm yöntemleriyle ilişkisi bakımından incelenmiştir.

Bağlayıcılık incelemesinde ilk karşılaşılan husus, Komite kararlarının Taraflar Toplantısı'nın onaylanması ile yetkili yorum haline dönüşüp dönüşmeyeceğidir. Komite'nin Sözleşme hükümlerinin hukuki anlamını açığa çıkarır nitelikteki kararları, Taraflar Toplantısı tarafından oy birliği ile onaylanması ve bu onayın sonraki uygulamalar ile değiştirilmemesi durumunda hukuken bağlayıcı bir mana tesis edebilir.

Sözleşme'de âkit devletlerin, Taraflar Toplantısı'nın uygunluğu gözden geçirme yetkisine rızalarının olduğu görülse de Sözleşme ile uygun olmayan bir âkit devlet hakkında Taraflar Toplantısı'nın gerekli önlem alma yetkisine rızaları açıkça yer almamaktadır. Bu durum da önlemlerin bağlayıcılığı husunu değinilmesi gereken diğer bir nokta olarak karşımıza çıkarır. Burada çok taraflı çevre sözleşmesi yönetim organı olan taraflar konferansı/toplantısı ile uluslararası örgüt arasında benzerlikler üzerinden bir analoji kurarak, bu organların sözleşmenin usul kurallarına göre hukuki niteliği açık olmayan kararlarının hukuki niteliğine ilişkin karine olarak değerlendirmek için, uluslararası örgütler hukukundaki “zımni yetki” (implied powers) doktrininden yararlanılabilir. Bu durumda kararın bağlayıcılığı, kararın Sözleşme'nin iç işleyişine yönelik olması veya maddi hükümlerine yönelik olması bakımından farklılık gösterecektir.

Taraflar Toplantısı'nın *zorlayıcı* bir özellik taşıyabilecek tek tedbir yetkisi, Sözleşme kapsamında tanınan özel hak ve ayrıcalıkların askıya alınmasıdır. Âkit devlete tanınan *özel hak ve ayrıcalıklar* özellikle o âkit devlete verilmesi sebebiyle, Sözleşme ile verilen genel hak ve ayrıcalıklardan ayrı değerlendirilmelidir. Bu durumda; yardımcı organ üyeliği veya başkanlığı, usul kurallarına dayanarak oluşturulan Büro üyeliği yahut Taraflar Toplantısı'nın özel olarak bir âkit devlete hak veya ayrıcalık tanınması, o *âkit devlete tanınan özel hak ve ayrıcalık* olarak değerlendirilebilir. Büro üyeliği ve toplantılara ev sahipliği yapma gibi özel imtiyazlar Sözleşme'nin maddi hükümleri ile ilgili olmayıp, iç düzenine ilişkindir. Bu nedenle de Sözleşme'de yer alan en zorlayıcı tedbir olan özel hak ve ayrıcalıkların askıya alınması tedbiri bağlayıcı olarak değerlendirilmelidir.

Âkit devletin uygunsuzluğuna dair karar ile uyumsuzluk çözüm yönetimleri arasındaki ilişki de bu kararların normatif gücü hakkındaki değerlendirmenin bir parçasıdır. Her ne kadar Komite'nin Sözleşme'nin anlamını açığa çıkarır nitelikteki kararları Taraflar Toplantısı'nın oy birliğiyle onaylaması ile bağlayıcılık kazanabilse de uygunluk sistemi Sözleşme madde 15'te açıkça ifade edildiği üzere yargısal bir nitelik taşımamaktadır. Dolayısıyla, Komite'ye yapılan başvurular *derdest/ sub judice* nitelikte olmadığı gibi Komite'nin verdiği kararlar da *kesin hüküm/res judicata* niteliğinde değildir.

Sonuç olarak; uygunluk sistemlerinin hukuki niteliğini özellikle geleneksel andlaşmalar hukuku ile uyumsuzluk çözüm yöntemleri bakımından belirlemek kolay değildir. Aarhus Sözleşmesi uygunluk sistemi gibi diğer çok taraflı çevre sözleşmeleri uygunluk sistemlerinden belirgin bir şekilde farklılık gösteren bir sistemin bu çerçevede değerlendirilmesi, bu durumu daha da güçleştirmekte ve tek bir doğrunun kabul edilmesini de zorlaştırmaktadır. Bu durumu mekanizmanın “çatışmacı olmayan, yargısal olmayan ve istişareye dayalı” olması gerektiği yönündeki Sözleşme hükmü ile tutarlılığına dair öğretilerdeki farklı görüşlerden de anlayabiliriz.

Aarhus Sözleşmesi uygunluk mekanizması, sahip olduğu farklı özellikler nedeniyle yargısal bir modeli çağrıştırabilir. Fakat Komite'nin Sözleşme'deki ifadeleri yorumlarken bağlayıcı anlam verebilmesi veya Taraflar Toplantısı'nın Sözleşme'nin iç işleyişine yönelik zorlayıcı tedbir alabilmesi, uygunluk sisteminin çatışmacı olmayan, yargısal olmayan ve istişareye dayalı doğasını bozmak için yeterli değildir. Aksi yöndeki sonuçlar, hem Sözleşme'ye uygunluğun değerlendirilmesine yönelik madde 15'i hem de genel olarak uygunluk sistemlerinin merkezindeki varoluş amacını boşa çıkaracaktır.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Ceren Ertürk Özdemir (Doktora Öğrencisi)
Author Details	¹ İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Türkiye
	0000-0001-9259-1191 certurk@atu.edu.tr

Bibliyografya | Bibliography

Kitap ve Kitap Bölümü

- Aust A, *Modern Treaty Law and Practice*, (3rd edn, Cambridge University Press 2013)
- Birnie P, Boyle A and Redgwell C, *International Law & The Environment*, (3rd edn, Oxford University Press 2009).
- Bodansky D, 'Legally Binding versus Non-legally Binding Instruments' in Scott Barrett, Carlo Carraro and Jaime de Melo (eds), *Towards a Workable and Effective Climate Regime* (CEPR Press, 2015), ss. 155–165.
- Bruch C and Broderick J, 'International Law and Processes in Michael Faure (ed), *Elgar Encyclopedia of Environmental Law* (Edward Elgar Publishing 2023) 35-51.
- Brunnêe J, "Reweaving the Fabric of International Law? Patterns of Consent in Environmental Framework Agreements" in Rüdiger Wolfrum, Volker Röben (eds), *Developments of International Law in Treaty Making* (Springer 2005) 101-127.
- Brunnêe J, *Procedure and Substance in International Environmental Law*, *The Pocket Books of the Hague Academy on International Law*, (Brill 2020).
- Cassese A, *International Law*, (2nd edn, Oxford University Press 2005).
- Dörr O and Schmalenbach K (eds), *Vienna Convention on the Law of Treaties a Commentary*, (Springer 2012).
- Ebbesson J, Gaugitsch H, Jendroska J, Marshall F and Stec S, *The Aarhus Convention: An Implementation Guide* (2nd edn, UNECE 2014).
- Erkiner H H, *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu* (Oniki Levha Yayıncılık 2010).
- Ertürk C, *Uluslararası Hukukta Halkın Katılımı İlkesi ve İlkenin Ulusal Hukuka Yansıması* (2018, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış tez).
- Fitzmaurice M "Non-Compliance Procedures and the Law of Treaties" in Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur (eds) *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements* (T.M.C. Asser Press 2009, 453-483).
- Fitzmaurice M, 'International Responsibility and Liability' in Daniel Bodansky, Jutta Brunnêe, Ellen Hey (eds), *The Oxford Handbooks of International Environmental Law* (Oxford University Press 2008) 1010-1035.
- Güneş Ş, *Uluslararası Hukuk Açısından Çevresel Etki Değerlendirmesi*, (Siyasal Kitapevi 2007).
- Hey E, 'The Interaction between human rights and the environment in the European 'Aarhus Space'', in Anna Grear and Louise Kotzê (eds), *Research Handbook on Human Rights and The Environment* (Edward Elgar Publishing Limited, 2015) ss 353-379.
- Hey E, 'Compliance Procedure: Aarhus Convention' in *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law* (Oxford University Press, 2021).
- Jendroška J, 'Practice and Relevant Cases that Emerged in the Context of the Espoo Convention Implementation Committee' in Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements* (T.M.C. Asser Press, 2009) 319-336.
- Karagözoğlu C, *İnsan Hakları Sözleşmelerinin Ülke Dışına Uygulanabilirliği Çerçevesinde Devletin Yetkisi ve Sorumluluğu*, (Onikilevha Yayınları 2023).

- Kern S and Andrusevych A (eds), *Case-law of the Aarhus Convention Compliance Committee 2004–2014* (3rd edn, RACSE 2016).
- Kiss A and Shelton D, *International Environmental Law* (3rd edn, Transnational Publishers, 2004).
- Klabbers J, 'Compliance Procedures' in Daniel Bodansky, Jutta Brunnêe, Ellen Hey (eds), *The Oxford Handbooks of International Environmental Law* (Oxford University Press 2008) 995-1009.
- Koester V, 'The Aarhus Convention Compliance Mechanism and Proceedings before its Compliance Committee' in Charles Banner (ed) *The Aarhus Convention A Guide for UK Lawyers* (Hart Publishing 2015) 201-215.
- Koester V, 'The Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention)' in Geir Ulfstein, Thilo Marauhn, Andreas Zimmermann (eds), *Making Treaties Work Human Rights, Environment and Arms Control* (Cambridge University Press, 2007) 179-217.
- Loibl G, 'Compliance Procedures and Mechanisms' in Malgosia Fitzmaurice, Marcel Brus, and Panos Merkouris (eds), *Research Handbook on International Environmental Law* (2nd edn, Edward Elgar Publishing Cheltenham 2021) 293-320.
- Pitea C, 'Procedures and Mechanisms for Review of Compliance under the 1998 Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation and Access to Information, Public Participation and Access to Justice in Environmental Matters' in Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements* (T.M.C. Asser Press 2009) 221-250.
- Sands P, Peel J, Fabra A and McKenzie R, *Principles of International Environmental Law*, (Cambridge University Press 2018).
- Savaşan Z, 'Legitimacy Questions of Non-Compliance Procedures: Examples from the Kyoto and Montreal Protocols' in Christina Voigt, (ed) *International Judicial Practice on the Environment: Questions of Legitimacy*. Studies on International Courts and Tribunals (Cambridge University Press 2019) 364-388.
- Stec S and Lefkowitz S C, *Aarhus Convention The An Implementation Guide*, (United Nations Publications 2000).
- Şimşek E G, *Uluslararası Hukukta Doğal Hayatın Korunması*, (Beta 2016).
- Tanaka Y, 'Compliance Procedures: Multilateral Environmental Agreements (MEAs)' in *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law* (online ed. Oxford University Press, 2021). < <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e1893.013.1893/law-mpeipro-e1893> > (accessed 02/10/2024).
- Tanaka Y, *The Peaceful Settlement of International Disputes* (Cambridge University Press 2018).
- Tanzi A and Pitea C, 'Non-Compliance Mechanisms: Lessons Learnd And The Way Forward' in . Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Roman in Jacur (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements* (T.M.C. Asser Press 2009) 569-580.
- Treves T, 'The Settlement of Disputes and Non-Compliance Procedures', in Tullio Treves, Laura Pineschi, Attila Tanzi, Cesare Pitea, Chiara Ragni, Francesca Romanin Jacur (eds), *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements* (T.M.C. Asser Press 2009) 499-521.
- Ulfstein G, 'Dispute Resolution, compliance control and enforcement in international environmental law'in Geir Ulfstein, Thilo Marauhn, Andreas Zimmermann (eds), *Making Treaties Work Human Rights, Environment and Arms Control* (Cambridge University Press, 2007) 115-133.
- Ulfstein G, 'Reweaving the Fabric of International Law? Patterns of Consent in Environmental Framework Agreements, Comment by Geir Ulfstein' in Rüdiger Wolfrum, Volker Röben, (eds) *Developments of International Law in Treaty Making*, (Springer 2010) 145-155.
- UNECE, *Guide to the The Aarhus Convention Compliance Committee* (2nd edn 2019).

Makale

- Adsett H, Daniel A, Husain M, and Mcdorman T L, 'Compliance Committees and Recent Multilateral Environmental Agreements: The Canadian Experience with Their Negotiation and Operation' (2004) 42 *The Canadian Yearbook of International Law* 91-142.
- Anlar Güneş Ş , 'İklim Değişikliği Yükümlülüklerine Uygunluğun Sağlanması: Kyoto Protokolü Uygunluk Mekanizması' (2011) 8 (31) *Uluslararası İlişkiler* 69-94.
- Boyle A, 'Human Rights and the Environment: Where Next' (2012) 23 (3) *The European Journal of International Law* 613-642.
- Brunnêe J, 'COPing with Consent: Law-Making Under Multilateral Environmental Agreements' (2002) 15 *Leiden Journal of International Law*, 1-52.
- Churchill R R and Ulfstein G, 'Autonomous Institutional Arrangements in Multilateral Environmental Agreements: A Little-Noticed Phenomenon in International Law' (2000) 94 (4) *The American Journal of International Law*, 623-659.
- Dellinger M, 'Ten Years of the Aarhus Convention: How Procedural Democracy is Paving the Way for Substantive Change in National and International Environmental Law' (2012) 23 (2) *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, 309-366.

- Duvic-Paoli, Leslie-Anne 'The Status of the Right to Public Participation in International Environmental Law: An Analysis of the Jurisprudence' (2012) 83 Yearbook of International Environmental Law 80-105.
- Fasoli, E And McGlone A, 'The Non-Compliance Mechanism Under the Aarhus Convention as 'Soft' Enforcement of International Environmental Law: Not So Soft After All!' (2018) 65 Neth Int Law Rev 27-53.
- Fitzmaurice M and Redwell C, 'Environmental Non-Compliance Procedures and International Law' (2000) 31 NYIL 35-65.
- Fitzmaurice M, 'Environmental Compliance Control', (2018) 8 (2) Wroclaw Review of Law 372-394.
- Fitzmaurice M, 'The Kyoto Protocol Compliance Regime and Treaty Law' (2004) 8 Singapore Year Book of International Law, 23-40.
- Güneş A, 'Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme' (2000) 14 (1) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 299-333.
- Jendroška J, 'Aarhus Convention Compliance Committee: Origins, Status and Activities' (2011) 8 (4) JEEPL 301-314.
- Koskeniemi M, 'Breach of Treaty or Non-Compliance? Reflections on the Enforcement of the Montreal Protocol' (1992) 3(1) YIEL 123-162.
- Kravchenko S, 'The Aarhus Convention and Innovation in Compliance with Multilateral Environmental Agreements', (2007) 18 (1) Colorado Journal of International Environmental Law and Policy, 1-50.
- Pitea C 'Non-Compliance Procedure of the Aarhus Convention: Between Environmental and Human Rights Control Mechanisms', (2006) 16 The Italian Yearbook of International Law, 85-116.
- Röben V, 'Institutional Developments under Modern International Environmental Agreements', (2000) 4 Max Planck Yearbook of United Nations Law 363-443.
- Samvel G, 'Non-Judicial, Advisory, Yet Impactful? The Aarhus Convention Compliance Committee as a Gateway to Environmental Justice' (2000) 9(2) Transnational Environmental Law 211-238.
- Tanaka Y, 'Reflections on Transboundary Air Pollution in Arctic: Limits of Shared Responsibility' (2014) 83(3) Nordic Journal of International Law 213-250.
- Tanaka Y, 'The Legal Consequences of Obligations *Erga Omnes* in International Law' (2021) 68 Netherlands International Law Review 1-33.
- Venzke I, 'Authoritative Interpretation' Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law, Amsterdam Law School Research Paper No. 2018-28, 1-31.

Uluslararası Yargı Kararları

- Aegean Sea Continental Shelf, Judgment, (Greece v. Turkey)* [1978] ICJ Rep 3,
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* [2007] ICJ Rep 43.
- Barcelona Traction, Light and Power Company Limited, (Belgium v Spain)* [1970] ICJ Rep 3.
- Effect of awards of compensation made by the U.N. Administrative Tribunal, Advisory Opinion of July 13th, 1954: [1954] ICJ Rep 47, s. 61.
- Factory at Chorzow, Merits, Judgment No 13,[1928] PCIJ., Series A, No. 17, p. 47.*
- Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v Slovakia)* [1997] ICJ Rep 7.
- Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) (Advisory Opinion) [1971] ICJ Rep 16.
- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, [2004] (Advisory Opinion) ICJ Rep 136.
- Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, (Advisory Opinion) [1996] ICJ Rep 66.
- Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)* [2010] ICJ Rep 14.
- Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal)* [2012] ICJ Rep 422 para 69.
- Responsibilities and Obligations of States Sponsoring Persons and Entities with Respect to Activities in the Area*, Advisory Opinion of 1 February 2011, ITLOS Case No. 17, ITLOS Reports 2011, p. 10.
- Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand intervening)* [2014] ICJ Rep 226.

Uluslararası Sözleşme ve Belgeler

- United Nations Environmental Programme (UNEP) Governing Council Decision (2002) UNEP/GCSS.VII/6.
- UNEP, *Comparative Analysis of Compliance Mechanisms under Selected Multilateral Environmental Agreements* (UNEP, 2007).
- UN Commission on Human Rights, Human Rights Resolution 2005/60: Human Rights and the Environment as Part of Sustainable Development, (E/CN.4/RES/2005/60, 2005).
- UN High Commissioner for Human Rights, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the relationship between climate change and human rights, (HRC, A/HRC/10/61, 2009).

- UN High Commissioner for Human Rights, Analytical study on the relationship between human rights and the environment: report of the United Nations High Commissioner for Human Rights (HRC, A/HRC/19/34, 2011).
- UNGA, Responsibility of States for internationally wrongful acts, (A/RES/56/83, 28 January 2002).
- Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1522, p. 3.
- Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1673, p. 57.
- Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, United Nations, *Treaty Series*, vol. 2303, p. 162.
- Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity, United Nations, *Treaty Series*, vol. 2226, p. 208.
- Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1989, p. 309.
- Convention on long-range transboundary air pollution, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1302, p. 217.
- Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters United Nations, *Treaty Series*, vol. 2161, p. 447.
- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, A/Conf.48/14/Rev.1.
- Rio Declaration on Environment and Development, A/CONF.151/26 (Vol. I).
- International Covenant on Civil and Political Rights, United Nations, *Treaty Series*, vol. 999, p. 171 and vol. 1057, p. 407.
- American Convention on Human Rights "Pact of San José, Costa Rica", United Nations, *Treaty Series*, vol. 1144, p.123.
- African Charter on Human and Peoples' Rights, United Nations, *Treaty Series*, vol.1520, p.217.

Aarhus Sözleşmesi Uygunluk Komitesi'ne Yapılan Bildirim, Başvuru ve Müracaatlar

- ACCC/A/2014/1 (Belarus) ECE/MP.PP/C.1/2017/11
- ACCC/A/2020/2 (Kazakhstan) ECE/MP.PP/C.1/2021/6
- ACCC/C/2004/01 (Kazakhstan) ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.1
- ACCC/C/2004/03 (Ukraine) ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.3
- ACCC/C/2004/03 (Ukraine) ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.3
- ACCC/C/2004/4 (Hungary) ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.4
- ACCC/C/2004/07 (Poland) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2004/09 (Armenia) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2005/11 (Belgium) ECE/MP.PP/2008/5/Add.3
- ACCC/C/2005/12 (Albania) ECE/MP.PP/C.1/2007/4/Add.1
- ACCC/C/2006/18 (Denmark) ECE/MP.PP/2008/5/Add.4,
- ACCC/C/2007/21 (EU) ECE/MP.PP/C.1/2009/2/Add.1
- ACCC/C/2008/32 (EU) ECE/MP.PP/C.1/2011/4/Add.1 ve ECE/MP.PP/C.1/2017/7.
- ACCC/C/2008/33 (United Kingdom) ECE/MP. PP/C.1/2010/6/Add.3
- ACCC/C/2009/36 (Spain) ECE/MP.PP/C.1/2010/4/Add.2
- ACCC/C/2011/61 (United Kingdom) ECE/MP.PP/C.1/2013/13
- ACCC/C/2012/72 (EU) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2012/73 (United Kingdom) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2012/74 (United Kingdom) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2012/75 (United Kingdom) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2013/79 (Italy) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2013/82 (Norway) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2013/93 (Norway) (ECE/MP.PP/C.1/2017/16)
- ACCC/C/2013/97 (Austria) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2016/136 (United Kingdom) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2018/160 (Germany) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2019/165 (Ireland) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2019/166 (Portugal) (Kabul Edilemez)
- ACCC/C/2019/167 (Kazakhstan) (Kabul Edilemez)

ACCC/C/2019/169 (Hungary) (Kabul Edilemez)
ACCC/C/2019/170 (Kazakhstan) (Kabul Edilemez)
ACCC/C/2019/171 (Albania) (Kabul Edilemez)
ACCC/C/2019/172 (Belgium) (Kabul Edilemez)
ACCC/C/2020/175 (Croatia) (Kabul Edilemez)
ACCC/C/2021/180 (United Kingdom) (Kabul Edilemez)
ACCC/C/2021/184 (United Kingdom and EU) (Kabul Edilemez)
ACCC/C/2021/185 (United Kingdom) (Kabul Edilemez)
ACCC/C/2021/188 (United Kingdom) (Kabul Edilemez)
ACCC/C/2021/190 (United Kingdom) (Kabul Edilemez)
ACCC/C/2022/193 (Ireland) (Kabul Edilemez)
ACCC/M/2014/1 (The Former Yugoslav Republic) ECE/MP.PP/C.1/2017/8
ACCC/M/2017/2 (Turkmenistan) ECE/MP.PP/2021/58
ACCC/M/2017/3 (EU) ECE/MP.PP/2021/51
ACCC/M/2021/4 (EU) https://unece.org/env/pp/cc/accc.m.2021.4_european-union (Accessed 24.09.2024).
ACCC/M/2021/5 (Moldovia) ECE/MP.PP/C.1/2022/11
ACCC/S/2004/1 (Ukraine) ECE/MP.PP/C.1/2005/2/Add.3
ACCC/S/2015/2 (Belarus) ECE/MP.PP/C.1/2021/13
Komite tarafından kabul edilemez bulunan bildirimlere şu adresten ulaşılabilir <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public> (Accessed 24.09.2024).

Diğer

International Environmental Agreements Database Project, <https://www.iea.ulaval.ca/en/agreements> (Accessed 24.09.2024).
Institut de droit international, Resolution: Obligation Erga Omnes in International Law, Krakow Session 2005 https://www.idiil.org/app/uploads/2017/06/2005_kra_01_en.pdf.
UNEP “Guidelines on Compliance with and Enforcement of Multilateral Environmental Agreements” 2002 <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/31773/English.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed: 26.09.2024).

